

Masteroppgave

ADM755 Samfunnsendring, organisasjon og ledelse

**Fra universelle rettigheter til universell utforming -
Normendring, nye tenkemåter eller tilfeldighet?**

Lisa-Mari Hegdal Hoem

Totalt antall sider inkludert forsiden: 82

Molde, 9.juni 2020

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☐
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☐
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å betrakte som fusk og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☐
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i URKUND, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☐
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☐
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☐

Personvern

Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht.

Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 30

Veileder: Dag Erik Berg

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Dato:

Forord

Denne oppgaven setter det siste punktum for mine fem år ved Høgskolen i Molde. I løpet av de fem årene har jeg lagt bak meg ti frustrerende eksamensperioder, flere 100 liter kaffe og mange og lange dager med lesing. Samtidig har jeg blitt kjent med mange fantastiske mennesker, som har gjort studietiden utrolig bra.

Når jeg begynte å planlegge oppgaven i januar, så jeg for meg lange dager på biblioteket og gode skrive dager på skolen. Planen var å ha oppgaven klar til levering tidlig i mai, men dette ble ikke realiteten. Torsdag 12. mars stengte Norge ned som følge av Covid-19, bibliotek og skole ble stengt. Heldigvis hadde jeg vært tidlig ute med å få skaffet noe litteratur, som jeg har basert oppgaven min på. Jeg måtte også gjøre forandringer på hele oppgaven som følge av dette, både fordi nødvendig litteratur ikke var tilgjengelig og case 3 som skulle være bybanen i Bergen var ikke mulig å gjennomføre på dette tidspunktet. Livet tar innimellom uventede vendinger, og midt oppe i alt dette ble det også alvorlig sykdom i nærmeste familie. Oppgaven ble sakte, men sikkert til likevel.

Følelsen jeg sitter igjen med etter denne masteroppgaven er at jeg gjerne skulle skrevet mer. Hadde jeg ikke hatt en relativt konkret problemstilling og ulike rammer for oppgaven å forholde meg til, kunne jeg nok skrevet en hel roman. Arbeidet med oppgaven har vært veldig lærerikt, spennende og til tider krevende. Det er et tema som skaper engasjement, samtidig som det vekker nysgjerrighet. Jeg håper flere ønsker å fordype seg i dette temaet, og kanskje noen plukker opp tråden der jeg slapp den.

Jeg vil først og fremst takke mine nærmeste venner og familie. Uten dere hadde dette ikke vært mulig. Takk for at dere har avlastet meg med daglige gjøremål i perioder der studiet har krevd mye av meg, samt hatt forståelse for at jeg de siste fem årene har sosialt forduftet i april/mai og november/desember under eksamensperiodene. Jeg er utrolig glad i dere! Jeg vil også rette en stor takk til min veileder Dag Erik Berg for gode og konstruktive tilbakemeldinger, og for at du alltid var imøtekommende og engasjert.

Oppgaven dedikeres til en person som var her når jeg startet på oppgaven i januar, men som dessverre ikke fikk oppleve at jeg fullførte. Takk for at du alltid har støttet- og heiet på meg.

Min kjære bestefar Ivar Kristian

Sammendrag

I denne oppgaven ser jeg nærmere på temaet menneskerettigheter og normspredning som et fenomen. Oppgaven er delt inn i tre:

Den første delen består av en teoretisk tilnærming som forsøker å belyse normspredning som et fenomen. Den tar blant annet opp teoretiske spørsmål for de av oss som er opptatt av empirisk forskning om sosiale konstruksjonsprosesser og normpåvirkninger, som internasjonal politikk står overfor. I denne delen refereres det hyppig til Finnemore og Sikkink (1998) som blant annet er opptatt av spørsmål som: Hvordan gjenkjenner vi en norm når vi ser en? Hvordan vet vi at normer utgjør en forskjell i politikken? Hvor kommer normer fra? Hvordan endrer de seg? De er spesielt interessert i de ulike rollene normer spiller i politisk endring. Både hvordan normer selv endrer seg, og måten de endrer andre trekk i det politiske landskapet på.

Den andre delen består av empiriske undersøkelser som er fordelt over fire caser. Den første casen ser på menneskerettighetenes historie og ideen om universelle rettigheter. Case to tar for seg kampen om universelle rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne og case tre går videre til å gjelde konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD), og legger opp til en presentasjon av de mest relevante artiklene for denne oppgaven, hvor jeg går inn på nøkkelord og sitater, og forsøker å analysere disse. Ved å analysere konvensjonen vil man kunne se litt mer hva som faktisk sies, meninger med begrepene og historien bak. Den siste casen går inn på nasjonale lovverk og regjeringens handlingsplan. De ulike lovene og planene er delvis tolket og drøftet, i et forsøk på å trekke frem ulike aspekter ved universell utforming på det nasjonale plan. Her ser man også hvordan de ulike artiklene i konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne er tatt inn i det norske lovverket.

Den siste delen av oppgaven omhandler drøftelse, aktualitet og konklusjon. Her ser jeg på teorien i lys av de empiriske undersøkelsene mine, samtidig som jeg forsøker å knytte de fire casene opp mot hverandre. Ved å gjøre dette, håper jeg å kunne belyse en prosess som mange kanskje ikke tenker så mye over i det hverdagslige.

Innhold

1.0	Innledning	1
1.1	Bakgrunn for valg av tema.....	1
1.2	Problemstilling og hypotese.....	3
1.3	Avgrensninger.....	3
1.4	Begrepsavklaringer.....	5
2.0	Teoretisk tilnærming	7
2.1	Hva er en norm?.....	7
2.2	Normer i et historisk perspektiv:.....	8
2.3	Hvordan gjenkjenner man en norm?.....	9
2.4	Hvordan skapes normer og hvordan spres de?.....	10
2.5	Hvilke normer gjelder under hvilke forhold?.....	12
3.0	Metode	16
3.1	Avgrensning og forskningsdesign.....	16
3.1.1	Casestudie som design.....	17
3.2	Datainnsamling.....	18
3.2.1	Strategisk utvalg.....	18
3.2.2	Dokumentanalyse.....	19
3.3	Diskursanalyse.....	20
3.3.1	Sentrale diskursanalytiske begrep.....	22
3.4	Grunnlag for generalisering.....	24
4.0	Case 1: Menneskerettighetenes historie og ideen om universelle rettigheter i Verdenserklæringen (1948)	25
4.1	Hva er menneskerettigheter?.....	25
4.2	Menneskerettighetenes historie:.....	26
5.0	Case 2: Kampen om universelle rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne	31
5.1	Historien bak konvensjonen:.....	31
6.0	Case 3: Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD):	37
7.0	Case 4: Nasjonale lovverk og regjeringens handlingsplan: ideen om universell utforming blir en del av planen og nye tenkemåter	52
7.1	Begrepet universell utforming.....	52
7.2	Likestillings- og diskrimineringsloven:.....	53

7.3	Regjeringens handlingsplan for universell utforming.....	56
8.0	Drøftelse og aktualitet.....	63
9.0	Konklusjon.....	69
10.0	Referanseliste.....	71

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Da jeg begynte 3. semester i høst var jeg ganske blank om hva jeg faktisk ønsket å skrive om til min masteroppgave. Jeg tenkte på mange tema som kunne være aktuelle å basere en oppgave på, men ingen tema traff meg helt. Det jeg imidlertid ønsket var å finne et tema og et prosjekt som jeg ikke bare kunne fordype meg i, men også lære av underveis. Gjennom mine 5 år som student ved Høgskolen i Molde er det definitivt de juridiske fagene og jussen som har truffet mitt interessefelt.

Videre synes jeg at forholdet mellom den nasjonale og den internasjonale jussen er ganske spennende, og ønsket gjerne å basere min masteroppgave på nettopp dette. Dermed var søket i gang etter ulike tema som kunne kombinere dette til en spennende, men også overkommelig problemstilling. Etter en samtale med min veileder kom jeg frem til et tema som både kombinerer juss/internasjonal rett og samfunnsfag. Jeg bestemte meg dermed for å ta utgangspunkt i universelle rettigheter og kravet til universell utforming i byplanlegging. Her er det mange ulike hensyn som kommer inn. Temaet har blant annet et juridisk element som kommer fra internasjonal rett og menneskerettighetene.

Menneskerettighetenes viktigste funksjon er å sette et rammeverk for hva en statsmakt kan gjøre mot sin egen befolkning, samt definere hvilke forpliktelser staten skal ha. Statene har både en plikt til å ikke bryte menneskerettighetene selv, og til å forhindre og forebygge at innbyggerne ikke bryter hverandres menneskerettigheter. I moderne tid har disse rettighetene blitt definert gjennom internasjonale avtaler som de fleste land i verden har blitt enige om å følge. I dag er det ofte reglene i disse avtalene en snakker om når en snakker om menneskerettigheter. I 2018 var det 70 år siden verdenserklæringen om menneskerettigheter ble signert, men den brytes dessverre fortsatt hver eneste dag rundt om i verden (Amnesty 2018).

I FNs menneskerettighetssystem har konvensjonen om rettighetene for personer med nedsatt funksjonsevne ført til en påviselig endring i synet på funksjonshemmedes rettigheter. På engelsk går denne under navnet Convention on the Rights of Persons with Disabilities, og forkortes til CRPD. Denne forkortelsen benyttes gjennomgående i

oppgaven når det refereres til konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

I FNs bærekraftsmål (2015-2030) nevnes funksjonshemmede eksplisitt elleve ganger, og FNs vedtak av denne konvensjonen har sammenfalt med en kraftig økt oppmerksomhet rundt funksjonshemmedes rettigheter i komiteene som overvåker de ulike menneskerettighetskonvensjonene. I de sju årene før CRPD ble vedtatt har de gått fra å nevne funksjonshemmedes rettigheter i 16 prosent av sine konkluderende observasjoner om menneskerettighetssituasjoner, til å nevne de i 62 prosent av de konkluderende observasjonene i de åtte påfølgende årene. Dette viser at det har vært en klar endring i hvor ofte funksjonshemmede nevnes før og etter vedtakelsen av CRPD i desember 2006 (Skarstad 2019, 31).

Hvilken betydning CRPD vil få i Norge er i stor grad avhengig av hvordan myndigheter, interesseorganisasjoner, fagfolk og enkeltpersoner bruker konvensjonen. Det å sikre menneskerettigheter krever kunnskap, vilje og hardt arbeid. Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne gir mål og mening, og en felles retning og forståelse i arbeidet med å bedre funksjonshemmedes levekår.

I Europa brukes universell utforming som et prinsipp i politikken som skal danne et grunnlag for tiltak som sikrer likestilling og tilgjengelighet for alle. Prinsippet for universell utforming er et uttrykk for ønske om likestilling ved at man utformer varer, tjenester og omgivelser slik at alle kan benytte dem, i så stor utstrekning som mulig. Likestilling innebærer at man kan ta del i alle samfunnsområder uten å måtte henvises til spesielløsninger og særtiltak. Prinsippet nødvendiggjør derfor en helhetstenkning i henhold til utforming av samfunnet og de sosiale sammenhenger ulike fasiliteter som bygninger, transport mv. inngår i. Det er i Norge så vel som i Europa og andre deler av verden en voksende erkjennelse av dette (Deltasenteret og Statens råd for funksjonshemmede 2006).

Prinsippet for universell utforming er utviklet for å evaluere allerede eksisterende utforminger og veilede i nye designprosesser. Dette går ut på at utformingen skal være tilgjengelig og brukbar for personer med ulike ferdigheter. Den skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter, og skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær. Videre skal den minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser eller minimalisere utilsiktede handlinger, og utformingen skal være lett å

forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter og konsentrasjonsnivå. Det er også et viktig prinsipp at utformingen skal kunne kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte, uavhengig av forhold knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter. For å muliggjøre dette må det utformes med hensiktsmessig plass, størrelse, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av kroppsstørrelse, kroppsstilling eller mobilitet på brukeren (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2016).

Målet med denne oppgaven er å bidra til å gi en bedre forståelse av hvordan menneskerettighetene for funksjonshemmede har utviklet seg, ved å studere hvordan normer spres, og hvordan mening, materialitet og makt er med på å endre språket og tenkemåtene.

1.2 Problemstilling og hypotese

Hva er ideen bak konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne og hvordan har ideen om universelle rettigheter utviklet seg over tid fra Verdenserklæringen om menneskerettigheter og til i dag?

Min hypotese er at uttrykket universell utforming som brukes i norske plandokumenter i dag kan forstås som et resultat av en lang historisk utvikling av ideen om universelle rettigheter, der det blant annet har vært en kamp for rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

1.3 Avgrensninger

Dette er et stort og komplekst tema, og problemstillingen er noe vid. For å holde meg innenfor rammene til oppgaven er det nødvendig med en del avgrensninger.

Problemstillingen forsøker å analysere et tema som strekker seg over de siste 70 årene og det har vært en rekke ulike hendelser i løpet av perioden. Et av de mest utfordrende og viktigste forarbeidene har vært å avgrense oppgaven.

Menneskerettigheter er et stort tema, og det er mye som både er relevant og spennende rundt dette. Oppgaven tar for seg noe av historien bak de generelle menneskerettighetene,

men vil gå mer spesifikt inn på kampen om menneskerettigheter for funksjonshemmede. Jeg vil som følge av dette ikke gå inn på de andre internasjonale konvensjonene som tar for seg menneskerettigheter. Selve konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne vil være en del av analysen, men også den består av en fortale og tilsammen 50 artikler som utgjør 36 sider. Jeg må derfor gjøre et utvalg av noen artikler som skal være gjenstand for analyse. Videre har jeg benyttet meg av utgaven av konvensjonen som er oversatt til norsk, og går ikke inn på konvensjonen på noe annet språk, selv om artikkel 50 i utgangspunktet gir den arabiske, engelske, franske, kinesiske, russiske og spanske teksten til denne konvensjon samme gyldighet.

Oppgaven vil ikke omhandle hvordan andre land tolker og praktiserer menneskerettigheter, ikke fordi det er direkte uvesentlig, men fordi det i hovedsak ikke berører min problemstilling. Fokuset vil ligge nasjonalt, og dermed på hvordan Norge tolker og praktiserer disse rettighetene. Av hensyn til avgrensning i oppgaven, valgte jeg også å ikke se på bybanen i Bergen, som jeg først hadde tenkt. Det hadde riktig nok vært veldig spennende å sett hvordan universell utforming har blitt gjennomført i norsk byplanlegging, men det er ikke omfanget av oppgaven stor nok til.

For å holde meg innenfor rammene er det også nødvendig å avgrense oppgaven ytterligere. Det er eksempelvis mange nasjonale lover som inneholder bestemmelser om universell utforming slik som opplæringsloven, arbeidsmiljøloven, lov om universitetet og høyskoler og lov om offentlige anskaffelser, men disse vil ikke bli omtalt. Plan- og bygningsloven er også relevant, men vil bli for omfattende å ta for seg i denne oppgaven. Oppgaven vil på bakgrunn av dette heller ikke gå nærmere inn på økonomiske interesser ved for eksempel tildeling av penger og anbud i byggeprosjekter, selv om dette ville vært særs interessant å dykke dypere ned i. Andre dokumenter som "Veiledning om tekniske krav til byggverk (TEK17)", "Håndbok V129 Universell utforming av veier og gater" og "Håndbok N100 veg- og gateutforming" bidrar med mye relevant i forhold til temaet, men også dette blir for omfattende å inkludere i denne oppgaven. I hovedsak vil det være regjeringens handlingsplan for universell utforming som er hovedfokuset for det nasjonale, hvor jeg også går kort inn på likestillings- og diskrimineringsloven.

Metoden blir nærmere redegjort for i oppgavens metodekapittel, hvor jeg også redegjør for ulike endringer av oppgaven underveis som følge av Covid-19 pandemien.

Datainnsamlingen har i hovedsak vært avgrenset til litteratur og dokumenter på engelsk og norsk.

1.4 Begrepsavklaringer

Universell utforming: Dette begrepet vil bli belyst grundigere i oppgavens hoveddel, men for ordens skyld definerer jeg det også i starten av oppgaven. Deltasenteret og Statens råd for funksjonshemmede definerer universell utforming som «En utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming» (Deltasenteret og Statens råd for funksjonshemmede 2006, 12).

Nedsatt funksjonsevne: Defineres som tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Mennesker med nedsatt funksjonsevne er imidlertid en svært sammensatt gruppe med ulike utfordringer. Noen er født med en funksjonsnedsettelse, mens andre opplever å få en funksjonsnedsettelse på grunn av sykdom eller skade senere i livet. Det er store forskjeller mellom de ulike typene nedsatt funksjonsevne når det gjelder hvilke- og hvor store hindringer funksjonsnedsettelsen medfører. Dette kan også være tilfellet for mennesker med samme diagnose, for eksempel kan to personer med cerebral parese ha helt ulik funksjonsnedsettelse, og møte forskjellige barrierer (www.bufdir.no lest 23.05.20).

Funksjonshemming: Oppstår når det foreligger et gap mellom individets forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon. En funksjonshemming er med andre ord noe som oppstår i samspillet mellom en person og omgivelser som ikke er skikkelig tilrettelagt. Når vi sier at noen er funksjonshemmet i dag viser vi altså til en spesifikk situasjon i omgivelsene som skaper barrierer for vedkommende slik at personen blir funksjonshemmet (www.bufdir.no lest 23.05.20).

I denne oppgaven bruker jeg personer med nedsatt funksjonsevne og funksjonshemmede noe om hverandre, og det må derfor leses i sammenheng med konteksten.

Normer: Norm er en betegnelse på et (normativt) utsagn som har til hensikt å påvirke eksempelvis adferd. Normer er regler for hvordan vi skal oppføre oss. Normene forteller oss hvilke forventninger samfunnet har til den enkelte. På en måte veileder de oss i

hvordan vi skal oppføre oss i ulike situasjoner. Normene kan være formelle eller uformelle. Formelle normer er normer som er nedskrevet, for eksempel Norges lover eller trafikkreglene. Uformelle normer er ikke nedskrevet, men kan basere seg på tradisjoner og skikk og bruk, og vil ofte variere mellom ulike miljø og kulturer. Gjennom sosialiseringen blir mange av normene internalisert, som vil si at vi gjør normene til våre egne (Westersjø m.fl. 2012).

Normentreprenør: Defineres i denne oppgaven som noen som er interessert i å endre sosiale normer. I denne oppgaven bruker jeg begrepet normgründer og normentreprenør noe om hverandre.

2.0 Teoretisk tilnærming

2.1 Hva er en norm?

Normer er et grunnleggende konsept i samfunnsvitenskapen, og kan defineres som regler eller forventninger som har til hensikt å påvirke atferd. Normer kan være både formelle og uformelle. Formelle normer er skriftlige regler som for eksempel vegtrafikkloven, og gjelder for alle i samfunnet. Uformelle normer er uskrevne regler som eksempelvis bordskikk, og kan variere fra samfunn til samfunn eller innenfor ulike religioner. Normer kan være nasjonale og gjelde bare innenfor landegrensene, eller de kan være internasjonale slik som menneskerettighetene.

Forskere på tvers av ulike fagområder har anerkjent forskjellige typer eller kategorier av normer. Det vanligste skillet som Finnemore og Sikkink (1998, 891) trekker frem i sin artikkel, er skillet mellom regulerende- og konstitutive normer. Regulerende normer går ofte ut på å regulere og begrense atferd, mens konstitutive normer legger mer vekt på å skape nye aktører, interesser eller kategorier av handlinger. Noen forskere har også diskutert en kategori av normer som er evaluerende eller forskrivende, men disse har fått mye mindre oppmerksomhet, og faktisk blir de ofte eksplisitt utelatt fra analyser.

Finnemore og Sikkink (1998, 891) hevder på sin side at denne mangelen på oppmerksomhet er forbausende, siden det nettopp er den forskrivende (eller evaluerende) kvaliteten til riktighet, som skiller normer fra andre slags regler. Fordi normer innebærer standarder for "passende" eller "riktig" atferd, er både det intersubjektive og de evaluerende dimensjonene uunnværlige når man diskuterer normer.

En logisk følge av normenes foreskrivende kvalitet er at det per definisjon ikke er noen dårlige normer fra utsiktspunktet til dem som fremmer normen. Normer som de fleste av oss ville betrakte som "dårlige" normer, eksempelvis rasemessig overlegenhet, guddommelig rettighet eller imperialisme – var en gang mektige fordi noen grupper trodde på hensiktsmessigheten (det vil si godheten) til normen. Andre aksepterte det heller som åpenbart, uunngåelig eller hadde ikke noe annet valg enn å godta det. Mange, spesielt slaveholdere, mente blant annet at slaveri var passende oppførsel. Uten denne troen, ville heller ikke slaveriinstitusjoner vært mulig (Finnemore og Sikkink 1998, 892).

2.2 Normer i et historisk perspektiv:

Normer og normative spørsmål har stått sentralt i studiet av politikk i minst to årtusener. De som har studert politikk har slitt med spørsmål ikke bare om betydningen av rettferdighet og det gode samfunn, men også på innvirkningen av menneskelig atferd når det kommer til ideer om rettferdighet og godhet. Finnemore og Sikkink (1998) konkluderer med at denne problemstillingen betinger seg i alle former for politisk analyse (ibid:889). Mange av de som forsket på internasjonale relasjoner anerkjente ganske tidlig at blant annet mye av FNs aktivitet innebar å etablere normer, særlig innenfor felt som utdanning og menneskerettigheter, men at de ofte ikke klarte å teoretisere disse normprosessene. Til og med realister som Hans Morgenthau skrev mye om hvordan ideologiske og normative faktorer som nasjonalisme, moral og folkerett begrenser staters maktutøvelse (Finnemore og Sikkink 1998, 889).

Vendingen bort fra normer og normative bekymringer begynte med behaviouralismen og dens entusiasme for måling. Normative- og ideologiske fenomener var vanskelig å måle og hadde en tendens til å bli skjøvet til side av metodologiske årsaker. Denne tendensen ble forsterket av statsvitere på grunnlag av den økende interessen for økonomiske metoder på slutten av 1970- og 1980-tallet. Selv om overgangen til rasjonelle valg på ingen måte krevde en overgang til en materiell ontologi, viste dens talsmenn liten interesse for ideologiske- eller sosiale fenomener, og studier som omhandlet spørsmål om dette forsvant i denne perioden. Når interessen for disse spørsmålene ble gjenopplivet på 1980-tallet, først med regimeprosjektet og senere med konstruktivistene ledet av blant annet Ruggie, Kratochwil og Wendt, hadde disiplinene som normene vendte tilbake til endret seg på viktige måter. Selv om behaviouralismen og den økonomiske vendingen på 1970- og 1980-tallet kan ha forsømt normer, ga de viktige bidrag ved å tvinge forskere til å tenke mye grundigere over spørsmål om forskningsdesign, teoretiske klarheter, disiplinær kumulering og parisimonier (Finnemore og Sikkink 1998,890).

I et bredt spekter av saksområder har normforskere skapt innhugg i forskjellige debatter, fordi de har vært i stand til å gi forklaringer underbygd av bevis for ulike gåter i internasjonal politikk, som andre tilnærminger ikke hadde vært i stand til å forklare tilfredsstillende.

Normer er ikke lettere å måle i dag enn de var på 1930- eller 1960-tallet, men konseptuell presisjon er essensielt for både meningsfull teoretisk debatt og forsvarlig empirisk arbeid (Finnemore og Sikkink 1998, 890).

2.3 Hvordan gjenkjenner man en norm?

Finnemore og Sikkink (1998, 892) hevder at man bare kan ha indirekte bevis på normer, på lik linje med at man bare kan ha indirekte bevis på de fleste andre motivasjoner for politisk handling. Men fordi normer per definisjon legemliggjør en kvalitet av riktighet og delt moralsk vurdering, fremkaller normer en begrunnelse for handling og etterlater et omfattende kommunikasjonsspor blant aktører som er mulig å studere. Men hvis man snakker om normer som delte moralske vurderinger, reises det også et spørsmål om hvor mange aktører som faktisk må dele denne vurderingen før det kan kalles en norm.

Det kan imidlertid tyde på at nasjonale normer er dypt sammensveiset med virkningen av internasjonale normer. Mange internasjonale normer starter som nasjonale normer og blir internasjonale gjennom en sterk innsats fra ulike aktører. Et eksempel på dette kan være kvinners stemmerett, som begynte som et krav om endring nasjonalt i en håndfull av land, og som etterhvert ble til en internasjonal norm. På samme måte må også internasjonale normer hele tiden jobbe med sin innflytelse gjennom et filter av nasjonale normer og strukturer, noe som kan bidra til viktige variasjoner i tolkning og samsvar av disse normene.

Ved noen anledninger der det kan se ut som internasjonale normer bare trumfer nasjonale normer, kan man ofte legge merke til en prosess hvor nasjonale normentreprenører forfekter en minoritetsposisjon, og benytter seg av internasjonale normer for å styrke sine stillinger i nasjonale debatter. Finnemore og Sikkink (1998, 893) kaller dette for et "to-nivå-normspill" som forekommer der de nasjonale og internasjonale normtabellene i økende grad henger sammen, og hevder at den nasjonale innflytelsen er sterkest i det tidlige stadiet av en norms livssyklus og reduseres betydelig når en norm har blitt institusjonalisert i det internasjonale systemet.

2.4 Hvordan skapes normer og hvordan spres de?

Finnemore og Sikkink (1998) har utviklet en teori de kaller for normenes livssyklus, som består av tre faser: normens fremvekst, normkaskade og internalisering (oversatt til norsk av meg). Hver av disse trinnene inngår i en distinkt sosial prosess som involverer ulike aktører.

Den karakteristiske mekanismen i det første trinnet, fremvekst, går ut på overtalelse. Normentreprenører forsøker da å overbevise en kritisk masse av stater til å omfavne nye normer. Finnemore og Sikkink (1998,899) understreker at "alle normentreprenører på internasjonalt nivå trenger en slags organisasjonsplattform som de fremmer sine normer gjennom". En organisasjonsplattform kan for eksempel være frivillige organisasjoner, mellomstatlige organisasjoner eller stater. Uavhengig av hvilken plattform de benytter seg av, har normentreprenører og de organisasjonene som de innehar, vanligvis behov for å sikre støtte fra statlige aktører til å fremme sine normer og gjøre norm-sosialisering til en del av deres agenda. Forskjellige organisasjonsplattformer gir forskjellige typer verktøy til å gjøre nettopp dette.

En måte å gjøre dette på er eksempelvis å ta noe som blir sett på som naturlig eller passende, og konvertere det til noe som oppfattes som upassende eller galt. Denne prosessen trenger nødvendigvis ikke å være helt i fornuftens rike, selv om det kan samles inn informasjon og fakta for å underbygge de ulike påstandene. Affekt, empati og prinsipiell- eller moralsk tro kan også være dypt involvert da det endelige målet ikke går ut på å utfordre sannheten om noe, men snarere å utfordre om det er bra eller passende og fortjener ros. I slike tilfeller kan organisasjonsplattformene bidra med å spre informasjon og gi tilgang til viktige målgrupper, spesielt media og beslutningstakere. For at en fremvoksende norm skal nå en terskel og bevege seg mot det andre stadiet hevder Finnemore og Sikkink (1998, 900) at den i de fleste tilfeller "må bli institusjonalisert i spesifikke sett med internasjonale regler og organisasjoner." Siden 1948 har fremvoksende normer i økende grad blitt institusjonalisert i folkeretten, i reglene av multilaterale organisasjoner og i bilateral utenrikspolitikk. Slik institusjonalisering bidrar sterkt til muligheten for en normkaskade både ved å klargjøre nøyaktig hva normen er og hva som utgjør brudd. (

Etter at normentreprenører har fått overtalt en kritisk masse av stater til å bli normledere og til å innta nye normer, når normen det Finnemore og Sikkink (1998, 901) kaller for et "tippepunkt". De legger her frem to tentative hypoteser om hva som utgjør en kritisk masse, og eventuelt når og hvor en normtipping kan forventes. Selv om det ikke er mulig å forutsi nøyaktig hvor mange stater som må akseptere en norm for å tippe prosessen, antydes det i ulike empiriske studier at det sjelden skjer en normtipp før en tredjedel av de totale statene vedtar normen. Det vil også være av betydning hvilke stater som vedtar normen. Noen stater er kritiske til adopsjon av nye normer, mens andre er mindre kritiske. Frem til tippepunktet skjer det nok liten normativ endring uten at vesentlige nasjonale bevegelser støtter opp om en slik endring, men etter at tippepunktet er nådd, kan man imidlertid begynne å tenke på en annen dynamikk. Hvis flere land begynner å adoptere nye normer raskere, selv uten et nasjonalt press for slik endring, understreker Finnemore og Sikkink (1998, 902) at det i ulike empiriske studier antydes at det på dette tidspunktet ofte oppstår en internasjonal eller regional smitte. Denne smitten kan føre til at internasjonale og transnasjonale normpåvirkninger blir viktigere enn nasjonal politikk for å gjennomføre en normendring. Finnemore og Sikkink (1998, 902) hevder imidlertid også at "smitte er en passiv metafor, og antyder at den primære mekanismen for å fremme normkaskader er en aktiv prosess gjennom internasjonal sosialisering som skal stimulere normbrytere til å bli normfølgere."

Sosialisering kan virke som den dominerende mekanismen i en normkaskade - mekanismen som normledere overtaler andre til å følge - men hva får sosialisering til å fungere? Hva er motivene som induserer stater som er i motsetning til normen, til å overholde og følge normene? Finnemore og Sikkink (1998, 902) hevder at stater overholder normene i trinn 2 av grunner som angår deres identitet som medlemmer av et internasjonalt samfunn. Anerkjennelse av at statsidentitet grunnleggende former statlig atferd, og at statsidentitet på sin side er formet av den kulturell-institusjonelle konteksten som statene handler i, har vært et viktig bidrag fra nyere normforskning. Det kan på bakgrunn av dette virke som at det som skjer på tippepunktet er at nok stater og nok kritiske tilstander støtter opp om den nye normen.

I den grad statseliter og andre stater utformer en politisk selvtilit eller identitet i forhold til det internasjonale samfunnet antyder Finnemore og Sikkink (1998, 902) at sosialiseringbegrepet kan insinuere at den kumulative effekten av mange land i en region

som innfører nye normer, kan være analog med "gruppepress" blant land. Bak dette utsagnet ligger det en mening om at hvis mange land i et gitt område innfører nye normer, kan mange i samme region også oppleve et press til å innføre normene, selv om de kanskje i utgangspunktet ikke hadde et ønske om det. Generelt kan det tenkes at dette "gruppepresset" også er et kjent fenomen for aktører og normentreprenører, og at de gjerne forsøker å føre et høyere press innenfor disse områdene. Tre mulige motivasjoner for å svare på et slikt gruppepress er ifølge Finnemore og Sikkink (1998, 902) legitimering, konformitet og aktelse.

Teorier om kognitiv dissonans kan også gi innsikt i motivasjonene for normkonform oppførsel. Ulike studier antyder at kognitiv dissonans først vekkes når folk legger merke til at deres oppførsel fører til uheldige konsekvenser som ikke lett kan rettes opp. Den ubehagelige opplevelsen av dissonans fører til at aktører reduserer den ved å endre enten holdninger eller oppførsel. Finnemore og Sikkink (1998, 904) argumenterer for at en analog til dette også eksisterer på statlig nivå: statsledere overholder normer for å unngå misnøye som vekker normovertredelse og for å styrke nasjonal aktelse (og som et resultat deres egen selvtilitt). På området menneskerettigheter kan man tenke seg at statsledere som bryr seg dypt om deres internasjonale image, og som blir stemplet som krenkere av menneskerettigheter vil kunne foreta betydelige politiske endringer for å endre dette bildet.

Ytterligere i en normkaskade understreker Finnemore og Sikkink (1998, 904) at noen normer kan bli så vidt akseptert at de blir internalisert og oppnår en "tatt for gitt" kvalitet av aktører som samsvarer med normen nesten automatisk. Av denne grunn kan internaliserte normer både være ekstremt kraftige (fordi atferd i henhold til normen ikke blir stilt spørsmål ved) og vanskelig å skjelve (fordi aktører ikke seriøst vurderer eller diskuterer om de skal innrette seg). Nettopp fordi de ikke er kontroversielle, kan det tenkes at disse normene ofte ikke blir noe midtpunkt i den politiske debatten, og at statsvitere har en tendens til å ignorere disse normene på bakgrunn av dette. Generalisert kan det tenkes at prosessuelle endringer som skaper nye politiske prosesser kan føre til en gradvis og utilsiktet normativ tankegang og politisk konvergens.

2.5 Hvilke normer gjelder under hvilke forhold?

En av de vanlige kritikkene av normforskning har vært at det ikke gir noen materielle hypoteser om hvilke normer som vil være innflytelsesrike i verdenspolitikken og under

hvilke forhold de vil være innflytelsesrike. Finnemore og Sikkink (1998, 906) hevder at "et viktig vilkår for nasjonal mottakelighet til internasjonale normer er et behov for internasjonal legitimering." Hvis legitimering er en hovedmotivasjon for normative skift kan det tenkes at stater støtter internasjonale normer i perioder med nasjonal uro der elitenes legitimitet trues. Videre kan det tenkes at stater som prøver å styrke sitt omdømme eller sin respekt, eller stater som er usikre på deres internasjonale status eller omdømme, vil kunne komme til å omfavne nye internasjonale normer ivrig og grundig.

Noen nasjonale normer kan også tenkes å være mer sannsynlige kandidater til internasjonalisering enn andre. Finnemore og Sikkink (1998, 906) hevder "dette kan skyldes enten kvaliteten på selve normen eller kvaliteten på statene som fremmer normen." Innenfor normforskning er det flere sett med påstander om at iboende egenskaper ved normen selv bestemmer dens innflytelse.

Meninger om hvilke materielle normative påstander som vil være mer innflytelsesrike i verdenspolitikken, har variert mye. Arbeid av sosiologiens institusjonalister antyder at normer om spørsmål som stemmer overens med kapitalisme og liberalisme vil være spesielt kraftige, men denne formuleringen er for vag til å være nyttig mener Finnemore og Sikkink (1998, 907). Mange normer (noen av dem er motstridende) stemmer overens med liberalismen og kapitalismen, men bare en undergruppe av slike normer har kraftige transnasjonale effekter. Boli og Thomas (1998) har bøtelagt denne observasjonen noe og hevder at fem prinsipper er sentrale for verdens kultur: universalisme, individualisme, frivillig autoritet, rasjonell fremgang og verdensborgerskap. Som implikasjon antyder de at normer som ligger til grunn for disse prinsippene vil være mer vellykket internasjonalt. Keck og Sikkink (1998b) har fremmet noen mer spesifikke påstander. De argumenterer blant annet for at "normer som involverer kroppslig integritet og forebygging av legemsbeskadigelse for utsatte eller uskyldige grupper og juridisk likestilling av muligheter er spesielt effektive transnasjonalt og tverrkulturelt." Her ligger det en mening rundt det at normentreprenører bør snakke mer om sider ved livssynssystemer som overskrider en bestemt kulturell eller politisk kontekst. Selv om forestillinger om kroppslig skade kan tolkes kulturelt, vil det likevel kunne gi grunnleggende ideer om menneskeverd som er felles for de fleste kulturer. Det kan også tenkes at stivhengighet gjør seg gjeldende når det kommer til normer. Forholdet mellom nye normative påstander og allerede eksisterende normer kan påvirke sannsynligheten for innflytelse.

Verdenshistoriske hendelser som kriger eller store depresjoner i det internasjonale systemet kan sende flere ut på søken etter nye ideer og normer. Særlig kan normer som er mest forbundet med den tapende siden av en krig eller oppfattes å ha forårsaket en økonomisk fiasko, tenkes å være særlig utsatt å bli diskreditert, og kan dermed åpne opp feltet for alternativer. Finnemore og Sikkink (1998, 909) foreslår som en tilleggshypotese at "hastigheten på normative endringer har akselerert betydelig i den senere delen av det tjuende århundre." Mye kan tyde på at denne hypotesen medfører en delvis riktighet. Utvidelsen av internasjonale organisasjoner (og spesielt FN) har bidratt til en form for akselerasjonsprosess, ved at flere blir gitt en mulighet til å ta opp og forhandle om et bredt spekter av normative spørsmål.

Med andre ord kan man si at det er tre faktorer som er spesielt viktig for normentreprenører hvis man skal få en norm gjennom en hel livssyklus. Det hele er et samspill mellom ideer, normer og virkelighet. For å oppsummere kan man si at det hele starter med et problem. Det dukker opp nye problemer som eksempelvis ressursknapphet, diskriminerende atferd eller forskjellsbehandling. For noen er disse problemene tydelig og synlig, og det oppstår et ønske om forandring. Ut fra ønsket om forandring utspringer det seg ideer, og disse ideene blir i sin tur til nye krav. Når det fremmes krav om endringer belyser man samtidig at det er et problem. For å endre disse problemene bruker man ulike taktikker for bevisstgjøring. Bak disse ideene og kravene som fremmes har man normentreprenører. De benytter seg gjerne av ulike organisasjonsplattformer som kan bidra med å belyse og fremme disse kravene til nye aktører. Etter at normentreprenører har fått overtalt en kritisk masse stater til å omfavne de nye kravene, blir disse statene det Finnemore og Sikkink (1998) kaller for normledere. Når man når dette punktet kan man se at nye normer har kommet til. Det siste steget som gjenstår er å få gjort normene om til virkelighet, dette kan skje på ulike vis, men som Finnemore og Sikkink (1998) argumenterer for vil sosialisering være en viktig mekanisme for å oppnå siste fase i syklusen som er normkaskade. På bakgrunn av dette kan man stille spørsmålet om Finnemore og Sikkink sin teori om normers livssyklus og normentreprenører gir mening for historien om utvikling av universelle rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne?

For å besvare dette spørsmålet må man se nærmere på historien og de ulike dokumentene som knytter seg til denne utviklingen. Det kan tenkes at det inni disse dokumentene ligger en del utsagn, bak disse utsagnene ligger det igjen et sett med meninger. Samtidig er det en sammenheng mellom mening og makt. Normer endres, og gjennom historien har det blitt brukt mange ord og uttrykk om funksjonshemmede, dette kan ses på som en form for definisjonsmakt. Definisjonsmakt benyttes gjerne som (Slaatta 1999) sier, når noen eller noe får en makt til å skape definisjoner; med andre ord har de en makt til å få gjennomslag for sine versjoner av virkeligheten. Man kan derfor si at definisjonsmakt gir en form for makt over verdier, oppfatninger, tanker og følelser. Det teoretiske perspektivet har ikke så mye om makt og definisjonsmakt, og derfor vil det være behov for en diskursanalytisk tilnærming for å studere utsagn og meninger mer systematisk.

3.0 Metode

Som følge av Covid-19 ble det nødvendig å gjøre en del endringer både på oppbygging av oppgaven og planlagt metode. Dette vil gjenspeile seg noe gjennom hele oppgaven, men jeg forsøker å gjøre rede for så mye som mulig av endringene i dette kapittelet.

I utgangspunktet skulle oppgaven bygges opp av tre ulike caser. Case 1:

Menneskerettigheter og konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne. Case 2: Nasjonale lover og handlingsplaner om universell utforming og case 3: Bybanen i Bergen (som er universelt utformet). Planlagt metodisk tilnærming til case 3, var tenkt å gjennomføres som en dokumentanalyse i kombinasjon av feltarbeid og intervju. Da Norge omtrent over natten ble nedstengt 12. mars 2020, bydde dette på problemer. Det var hele tiden målet å få gjennomført case 3 som planlagt, men når mai kom rullende over kalenderen, var tiden rett og slett for knapp til å få gjennomført dette på en forsvarlig og forskningsmessig god måte. Ønsket om å følge begrepet «universell utforming» helt ut har likevel fulgt meg. Jeg har forsøkt å gjøre om oppgaven på best mulig måte, tross situasjonen. For å finne en metodisk tilnærming til studien, var det to ting som var særlig viktig. For det første måtte det være noe som lot seg gjennomføre under covid-19 pandemien, og for det andre måtte det egne seg for oppgavens problemstilling.

Jeg har derfor valg å gjøre dokumentanalyse som utgangspunkt for oppgaven, men jeg har også tenkt å se på ulike tenkemåter. Dermed vil diskursanalyse være en hensiktsmessig metode for å gjennomføre studien. Det grunnleggende for diskursanalyse, er at dagens situasjon (i vid forstand) ikke oppfattes som naturgitt, men kunne vært annerledes, og at den er formet i det sosiale, særlig gjennom språk (Tjora 2018, 185).

3.1 Avgrensning og forskningsdesign

Formålet med oppgaven er å belyse utviklingen for ideen om universelle rettigheter fra menneskerettighetserklæringen til nasjonal planlegging. Det er denne prosessen casene består av. Prosessen er avgrenset i tid fra 1948 når menneskerettighetserklæringen ble vedtatt og frem til i dag.

Det er mange aktører som har vært involvert i prosessen frem til dette, derfor blir avgrensningen mer komplisert enn tidsaspektet. Aktører som stater, interesseorganisasjoner og normentreprenører har vært aktive i prosessene frem til dette og casestudier inneholder gjerne et betydelig element av fortelling. Ettersom denne studien er interessert i historien som har ledet frem til dagens konvensjoner og handlingsplaner, kan et kvalitativt forskningsopplegg gi en dypere innsikt i disse fenomenene, som ellers ville vært umulig å sammenfatte i en ryddig vitenskapelig formular (Flyvbjerg 2006, 237).

3.1.1 Casestudie som design

Casestudier er et sentralt fenomen i metodediskusjoner. En case er et utvalgt studieobjekt som forskeren ønsker å undersøke og gjerne forklare. Men en case kan studeres på mange ulike måter – kvalitativt, kvantitativt eller diskursivt, eller kanskje som en kombinasjon av dette. Ifølge den amerikanske statsviteren Gerring (2004) kan casestudier som metode betraktes som en måte å velge ut et studieobjekt for ekstra og intensive undersøkelser med det siktemål at man kan si noe om et større tema eller prosess (Gerring 2004, 342). Slik sett betyr casestudier at det kun er et studieobjekt som er valgt ut. Dette gjorde allerede Aristoteles – han gjorde casestudier der han fokuserte på et studieobjekt og prøvde – gjennom intensive undersøkelser – å forklare det på riktig måte. I dag er det en stor litteratur om casestudier der man diskuterer mange ulike metoder innenfor case.

Et essensielt kjennetegn ved casestudier i følge Yin (2014,15-17) er at det er en empirisk undersøkelse av et fenomen i en naturlig kontekst. Dette kan for eksempel være en hendelse, hvor målet er å belyse nettopp denne hendelsen, hva skjedde, hvorfor skjedde det og hva ble resultatet av denne hendelsen. Typisk for casestudier er at de inneholder få enheter og mange variabler, og man benytter seg av mange ulike kilder for å analysere det fenomenet som studeres (Yin 2014, 15-17).

For denne oppgaven er dette relevant ettersom utviklingen av menneskerettighetene og universell utforming har vært en lang prosess, med mange ulike aktører, problemstillinger og løsningsforslag. Historien som studeres her er kompleks. For å kunne dekonstruere de ulike elementene av historien, konteksten og belyse utfallet tenker jeg at casestudie er en fornuftig forskningsstrategi. Casestudier åpner opp for å benytte seg av et mangfold av datakilder, noe som gir en fleksibilitet i forhold til innhenting, analyse, og tolkning.

Samtidig får man en bedre oversikt og forståelse av det eller de fenomen som undersøkes underveis, og den analytiske fremgangsmåten kan justeres i forhold til dette.

En innvending som er vanlig å rette mot casestudier er behovet for nøysomhet i utføringen av opplegget. Som Yin (2014, 19) fremhever blir ofte kvaliteten til slike opplegg redusert fordi forskeren har slurvet med de systematiske prosedyrene eller at analyse og konklusjon blir tvetydig. Dette kan igjen ha en sammenheng med at casestudier mangler en del av de systematiske prosedyrene som man ofte forbinder med andre metodiske tilnærminger (Yin 2014, 19-20).

3.2 Datainnsamling

Hva som kan utgjøre gode data for en studie avhenger av tema og problemstilling, og må vurderes nøye. I denne studien har jeg benyttet meg av ulike datakilder for å belyse problemstillingen. Ved å benytte seg av ulike beviskilder, tillater det å belyse saker på en mer omfattende historisk og atferdsbasert måte (Yin 2014, 120 og Grønmo 2004, 132).

Oppgaven benytter seg derfor av mange og detaljerte datagrunnlag, som i hovedsak består av et bredt spekter forskningsartikler, erklæringer, konvensjoner, lover og handlingsplaner supplert med god faglig litteratur på området.

3.2.1 Strategisk utvalg

Ved utvelgelsen av data har det blitt foretatt et strategisk utvalg som baserer seg på systematiske vurderinger av ulike enheter som ut fra et teoretisk og analytisk formål er mest relevant og interessant for problemstillingen. Kilder som hadde vært spennende og inkludert, men som ikke direkte bidrar til å belyse problemstillingen har blitt ekskludert til fordel for annet relevant fagstoff. Samtidig begrenset covid-19 pandemien tilgangen på en del litteratur som jeg i utgangspunktet hadde tenkt å inkludere, men som jeg ikke har fått tak i.

Som nevnt ovenfor er et av kritikkmomentene av casestudier at de ikke åpner opp for generaliseringer. Dette henger i hovedsak sammen med den antakelsen om at casestudier egner seg best i et tidlig stadium av forskningsprosessen til å produsere hypoteser, som man igjen kan relatere til et spørsmål om strategisk utvelgelse.

Når målet for en studie er å oppnå mest mulig informasjon om et fenomen eller en hendelse vil ofte ikke et tilfeldig utvalg være den beste strategien, fordi en typisk case vil sjelden være det som gir rikest informasjon. Ekstreme eller atypiske caser bidrar ofte med mer informasjon fordi det inkluderer flere aktører og essensielle prosesser ved det som studeres. Samtidig vil det ofte være viktigere å få belyst de dyptliggende årsakene og konsekvensene av en hendelse eller et problem, enn å beskrive hvordan de oppstår. Tilfeldige utvalg som vektlegger representativitet vil ikke alltid være i stand til å skape denne innsikten, men heller egne seg bedre til få caser basert på validitet (Flyvbjerg 2006, 229).

Når formålet på den andre siden er teoretisk generalisering kan en slik strategisk utvelgelse være hensiktsmessig. Man får da en utvelgelse av enheter som baserer seg på systematiske vurderinger ut fra teoretiske og analytiske formål som er interessante og relevante for studien. Ettersom denne studien har som hensikt å blant annet skape en helhetsforståelse for ideen om universell utforming, vil gjerne en slik fremgangsmåte egne seg godt. Som følge av dette har jeg vært fleksibel når det gjelder utvelgelse av enheter i studien, og ulike strategiske vurderinger har ledet til en beslutning om hvilke enheter som har blitt inkludert i studien. Som Grønmo (2004, 89) påpeker er et viktig kriterium for denne vurderingen at utvelgelsen avsluttes når nye dataenheter ikke tilfører ny relevant informasjon i forhold til problemstillingen eller tidligere enheter (Grønmo 2004, 88-89).

3.2.2 Dokumentanalyse

I denne oppgaven vil jeg benytte meg av dokumentanalyse som er basert på en kvalitativ undersøkelsesmetode. Det å benytte seg av dokumenter som datamateriale vil riktig nok være sentralt i de aller fleste forskningsprosjekter. Ifølge Repstad (2007) er dokumentanalyse en metode hvor man gir en tekst status som kilde eller data for selve undersøkelsen, på lik linje med transkriberte intervju og lignende (Repstad 2007, 103).

Datainnsamlingen baserer seg på dokumenter som kilde, og jeg ønsker her å benytte meg av en kvalitativ utførelse ettersom den kan pågå parallelt med selve dataanalysen. En slik parallell prosess kan være bra for problemstillingen ved at stadig flere tekster som analyseres kan forbedre problemstillingen, og det kan i sin tur bidra til å klargjøre hvilke tekster som er av interesse (Grønmo 2004, 187).

Dokumentene kan også være casespesifikke ved for eksempel å benytte seg av årsoppgaver eller nettsider til den eller de vi studerer, eller generelle ved bruk av eksempelvis politiske dokumenter og lovverk. Ved å analysere ulike dokumenter som allerede eksisterer kan vi skaffe oss informasjon om saker og forhold som er nedtegnet på bestemte tider og steder, med ulike formål (Tjora 2018, 182-183).

Jacobsen (2015) trekker frem tre situasjoner hvor det vil være spesielt godt egnet å benytte seg av dokumentanalyse. "For det første er det godt egnet i tilfeller hvor det vil være vanskelig å samle inn informasjon direkte fra selve kilden, for det andre kan den brukes til å se hva mennesker faktisk har sagt og gjort og/eller når vi ønsker synspunkter på- eller en fortolkning av en hendelse" (Jacobsen 2015, 170).

I denne oppgaven har jeg for det meste benyttet meg av kilder som offentlige dokumenter, artikler, fagbøker, tidsskrifter, konvensjoner, lover og nettsider mv. Det viktigste med en slik form for undersøkelse vil være hvilke kilder man velger ut, og igjen troverdigheten hver enkelt kilde gir. Et grunnleggende spørsmål ved alle dokumentstudier knytter seg til i hvilken grad man kan stole på kildene, det vil si den eller de som har produsert dokumentet. De fleste kildene som benyttes i denne oppgaven er dokumenter og artikler produsert av seriøse og kjente aktører og forfattere. Mye av informasjonen som benyttes i oppgaven er også basert på fakta, noe som gjør det enklere å sammenligne opp mot andre kilder.

Et annet problem man kan støte på er bruken av data fra ulike tidsperioder. Det går i hovedsak ut på at ulike prinsipper for registrering kan ha endret seg fra et tidspunkt til et annet. Dette utgjør ikke en altfor stor betydning for selve oppgaven, men det er likevel verdt å legge seg til merke. Det kan blant annet være greit å ha tenkt over at noen av de artiklene og dokumentene som brukes som kilder i denne oppgaven, er skrevet rundt den tiden konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne var ganske fersk. Noen artikler er også skrevet før gjeldende konvensjon ble vedtatt av FN.

3.3 Diskursanalyse

Diskursanalyse er både en teori og metode, og diskursanalysen står sentralt blant de post-positivistiske metodene. Men hva betyr egentlig diskursanalyse? Diskursteori kan regnes

som en samlebetegnelse for en rekke beslektede tekstanalytiske teorier med røtter iblant annet lingvistik, strukturalisme, post-strukturalisme og kritisk teori (Neumann 2001).

Den grunnleggende tanken innenfor diskursanalysen baserer seg på strukturalismen og post-strukturalismen, som blant annet hevder at all vår forståelse av virkeligheten går gjennom språket. Det er gjennom språket man skaper representasjoner av virkeligheten (Jørgensen og Phillips 2011, 17).

En diskursanalyse kan forekomme i mange varianter. Som Jørgensen og Phillips (2011,09) forklarer, er ikke diskursanalyse én tilgang, men en rekke tverrfaglige og multidisiplinære tilnærminger, som kan anvendes på mange forskjellige sosiale områder i mange typer undersøkelser. Det ser heller ikke ut til å være noen klar enighet om hva en diskurs er, og hvordan de skal analyseres. Jørgensen og Phillips (2011, 09) definerer en diskurs som en bestemt måte å snakke om og forstå verden på, eller i hvert fall et utsnitt av verden på.

Fairclough (1995, 18) mener at den utstrakte og vide bruken av diskursbegrepet kan fremstå forvirrende. For å tydeliggjøre hans bruk av begrepet differensierer han mellom to typer diskurser. Det ene er diskursbegrepet slik det blir brukt i språkstudier. Her blir diskurs sett på som sosial aksjon og interaksjon, hvor mennesker interagerer med hverandre i sosiale og virkelige situasjoner. Det andre diskursbegrepet benyttes som en sosial konstruksjon av virkeligheten, som en form for kunnskap. Fairclough (1995, 18) bruker diskursbegrepet som en kombinasjon av disse.

Foucault derimot (1970/1999) mener at diskurser består av utsagn. En diskurs kan ses på som en ytring eller en påstand. Forskjellen ligger i at en ytring uttrykkes gjennom et subjekts indre, det vil si at utsagnet er ment å fortolke noe indre. En påstand er ment å beskrive et objekt, et saksforhold eller speile et samfunnsforhold. Med andre ord, utsagnet beskriver noe ytre. Disse to analyseretningene har flere fellestrekk. For det første betraktes utsagnet som noe atskilt og uavhengig av det som det knyttes til. For det andre kan språket enten representere tanker, forestillinger og betydningsforhold eller ting, fakta og sosiale relasjoner. For det tredje blir dermed utsagnet redusert til å være noe mindre opprinnelig enn det som representeres. Det kan betraktes som et spill eller en kopi, noe som er avledet og sekundært. Språket blir på denne måten redusert til å være et middel eller et redskap for å nå frem til opprinnelige intensjoner eller harde fakta (Schaanning 1996).

Som vi ser knyttes ofte diskursanalyse i samfunnsvitenskapen til teoretikere som Normann Fairclough og Michel Foucault. Diskursanalysen skiller seg på mange måter fra andre samfunnsvitenskapelige retninger ved å problematisere selvfølgelig viten. Årsaken kan være som Jørgensen og Phillips (2011, 12-13) skriver, at diskursanalysen har et sosialkonstruktivistisk utgangspunkt. De nevner videre fire grunnleggende premisser som en slik retning gjerne tar utgangspunkt i. Det første premisset baserer seg på kritiske innstillinger overfor selvfølgelig viten, med andre ord, at den virkelighet som observeres ikke kan sies å være objektiv sann da virkeligheten kun er tilgjengelig for oss gjennom våre modeller og kategorier. Det andre premisset er at den måten vi representerer og oppfatter verden på er kulturelt og historisk spesifikk. Det tredje premisset går ut på at viten skapes i sosial interaksjon, det vil si at vi bygger opp en felles viten og kjemper om hva som er falskt eller sant. Det siste premisset går ut på at det er en sammenheng mellom kunnskap og sosial handling, som kan føre til at forskjellige verdensbilder gir forskjellig sosial handling. Diskursanalyse dreier seg blant annet om å studere mening, og den studerer mening der den oppstår, nemlig i språket selv. Selve hovedpoenget med diskursanalyse er å analysere mening som en del av det generelt sosiale der mening dannes. Man ser først og fremst på språket, for mens andre sosiale praksiser produserer mening som et biprodukt, er språkets oppgave primært å skape mening (Neumann 2001, 18-38).

3.3.1 Sentrale diskursanalytiske begrep

Når meninger skapes, benytter man lagrede modeller. Modeller som allerede er sosialt reproduisert, som kalles for representasjoner. Representasjoner kommer mellom den fysiske verden og vår sansing av den, og er altså måten verden fremtrer for mennesket på – det er umulig å gripe verden uten å ha representasjoner (Neumann 2001, 177).

Representasjoner må fremmes kontinuerlig hvis en diskurs skal ha gyldighet. I en diskursanalyse stilles det spørsmål ved om alle trekk ved en representasjon er like bestandige, med andre ord hvilke trekk som forener eller differensierer, og dette omtales som diskursens lagdelinger. Når bærere av samme representasjon er institusjonalisert, utgjør de en posisjon i diskursen (Neumann 2001, 178).

Selve hovedpoenget med diskursanalyse er ifølge Neumann (2001,178) å analysere mening, og disse må spores i språket der mening blir til. Mening er som regel en forutsetning for handling, og for å beskrive dette bruker han begrepet handlingsbetingelser. Med handlingsbetingelser mener han at det eksisterer en rekke handlingsbetingelser for det talte og gjorte, hvorledes et gitt utsagn aktiveres eller setter i spill en rekke sosiale praksiser, og hvorledes utsagnet i sin tur bekrefter eller avkrefter disse praksisene. Handlingsbetingelser er i stadig bevegelse eller forandring (Neumann 2001,179).

Ett poeng med diskursanalyse er ifølge Neumann (2001,81) å frembringe en metode som i et helhetsperspektiv kan analysere det språklige og materielle. Söker man å forstå diskurs som både et språklig og et materielt fenomen er man på rett spor, fordi språket har også et materielt uttrykk, en materialitet.

Diskursbegrepet definerer Neumann (2001,18) som et system for frembringelse av et utsagn og praksiser, som ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner. Når man institusjonaliserer en diskurs, formaliserer man ulike sett med utsagn og praksiser. Med institusjon mener Neumann (2001, 177) noe som regulerer sosial samhandling og som har en materialitet.

Når Neumann (2001, 93) beskriver sosiale praksiser som reproducerer representasjonene bruker han begrepet sosial resonans. Han bruker en lukket feedback-loop hvor han representerer verdier, virkelighet og institusjoner i. Virkeligheten er de representasjonene man finner i en gitt diskurs, og resonans beskriver hvordan subjekter handler i henhold til de representasjoner, verdier og institusjoner som foreligger. Den lukkede feedback-loopen kan brytes ved at alternative representasjoner kommer på banen, noe som fører til en kortslutning (Neumann 2001, 93-94).

Diskursen skaper subjektposisjoner som konstituerer subjekter. For å forklare dette sier Neumann (2001, 116-117) at det finnes et sett av normer, relasjoner og handlinger som knyttes til en spesifikk sosial kontekst, og kaller dette for "rolle". Eksempler på ulike roller kan være mor, turist eller byråkrat. Begrepet subjektposisjon går lengre enn dette, og kan forklares som at diskursen stiller opp hele pakker for hvordan man skal leve og te seg, ikke bare i spesifikke sosiale kontekster, men også rent generelt. Subjektposisjoner vil

dermed være mer generelle enn roller. Roller knytter seg til institusjoner, subjektposisjoner til diskurser.

Diskursanalyse er ofte assosiert med makt. Neumann (2001, 166-168) viser til ulike dimensjoner av makt. Et endimensjonalt perspektiv på makt kan være at A påvirker B, og et todimensjonalt perspektiv viser til hvordan en tredjeinstans, for eksempel en organisasjon, tilrettelegger for As handling overfor B. Den tredje dimensjonen foregår ved at As maktutøvelse skjer uten at B er det bevisst. Den siste dimensjonen styrer unna en handlende A, men tar utgangspunkt i at tingenes orden fremstår som normalt, og er uproblematiskert for både A og B. Det er den tredje dimensjonen ved makt det fokuseres på i diskursen, fordi noe tas for gitt eller verden fremstilles på en spesifikk måte som fremstår som normal.

3.4 Grunnlag for generalisering

Vurderes resultatene av ulike studier som troverdig i forhold til validitet og reliabilitet, kan man gå videre å se på om grunnlaget for de ulike resultatene kan overføres til andre situasjoner, samt om de er av interesse. Dette er særlig relevant når man snakker om casestudier, og om det er mulig å generalisere fra en case til en annen (Kvale 2009, 265).

Uansett, som Jacobsen (2015, 241) hevder når det kommer til generalisering fra utvalg til populasjon i kvalitative studier, kan man aldri være sikre på at man har fått et representativt utvalg av enheter og/eller caser. Videre sier han at man kun kan argumentere for det man kaller moderat generalisering, altså en generalisering hvor man kan argumentere for at et funn gjort i en kvalitativ studie også vil være gyldig i andre sammenhenger, men hvor det er klare begrensninger på hvor langt funnet kan generaliseres (Jacobsen, 2015, 241).

Formålet med studien er ikke å utvikle en ny teori, men å forstå en valgt prosess. Denne prosessen strekker seg fra ideen om universelle rettigheter til nasjonal planlegging. Hensikten med dette er et forsøk på å øke forståelsen for hvordan normer oppstår og spres.

4.0 Case 1: Menneskerettighetenes historie og ideen om universelle rettigheter i Verdenserklæringen (1948)

4.1 Hva er menneskerettigheter?

Menneskerettigheter er rettigheter alle mennesker har, uavhengig av kjønn, alder, legning, livssyn eller nasjonalitet. Menneskerettighetene beskytter alle individer som er underlagt statens myndighet: flyktninger, statsløse, kriminelle og vanlige statsborgere.

Menneskerettighetene er universelle, udelelige og umistelige. Det vil si at de gjelder for alle mennesker uten unntak, de skal realiseres samtidig og ikke prioriteres forskjellig, ingen skal kunne fratras sine rettigheter og ingen har makt til å fjerne dem.

Det grunnleggende er at menneskerettighetene ikke gjelder mellom individer. Det er derfor ikke noe brudd på menneskerettighetene om et privat selskap overvåker sine ansatte eller at en person utøver vold mot en annen. Det motsatte er tilfellet om statens myndigheter er aktør, for eksempel at en fengselsbetjent utøver vold mot en innsatt. Med andre ord kan man si at rettigheter og plikter er to sider av samme sak. Individene er rettighetsbærere, mens pliktene til å respektere rettighetene er lagt til myndighetene. I forholdet mellom stat og individ er dette naturlig og samtidig mest effektivt, siden statene tradisjonelt er overgripere og i utgangspunktet har et maktmonopol. Menneskerettighetene beskytter ofte mindretallet mot flertallet, de mistilpassede mot de veltilpassede, og de svake mot de mektige (Høstmælingen 2010, 28).

Menneskerettighetene uttrykker seg i mange ulike internasjonale dokumenter. Noen av disse dokumentene er rettslig bindende for de statene som har sluttet seg til, mens andre er politiske målsettinger. De rettslig bindende dokumentene kalles traktater, konvensjoner og protokoller. I noen tilfeller gis dokumentene opphøyede navn, som FNs to konvensjoner av 1966 og traktaten om FN. Navnet skjemmer ingen, og ifølge Høstmælingen (2010, 29) er det partenes intensjoner om at dokumentet er rettslig eller ei som er avgjørende. I det engelske språket omtales de rettslig bindende dokumentene som *hard law*. De dokumentene som ikke er rettslig bindende kalles *soft law*, og kan eksempelvis være vedtak gjort av FNs generalforsamling, slutterklæringer fra internasjonale konferanser, atferdsregler eller retningslinjer. Mange av dokumentene som omtales som *soft law* er

konstruert som konvensjoner, dermed kan den som bare leser de operative bestemmelsene lett kunne misledes til å tro det dreier seg om bindende juss.

Skillet mellom *hard law* og *soft law* finner sin parallell også i norske forhold. En stortingsmelding og debatten om denne i Stortinget er ikke rettslig bindende. Det er derimot lovvedtak, dokumentene og debatten forut for dette. *Hard law* og *soft law* kan ses i sammenheng med andre særpreg. Høstmølingen (2010, 30) understreker at menneskerettighetene faller mellom to rettslige stoler: ikke er de fullt og helt nasjonal rett, for deres kilder er konvensjoner, internasjonale avgjørelser og internasjonal sedvanerett, og ikke er de fullt og helt internasjonal rett, for individer gis rettigheter ulik det meste av den øvrige folkeretten.

4.2 Menneskerettighetenes historie:

Menneskerettigheter handler om forholdet mellom enkeltindivider og staten de lever i. Historien har vist at stater er villige til å begå forferdelige overgrep mot sin egen og andres sivilbefolkning. Menneskerettigheter er sentrale i internasjonal rett, og de har en lang historie. Gjennom historien har mennesker med makt begått utallige overgrep mot de som er svakere, og for 75 år siden ble menneskerettighetene generelt ikke ansett for å være legitime internasjonale bekymringer. Hvordan en stat behandlet sine egne statsborgere på sitt eget territorium var en beskyttet utøvelse av suverene rettigheter. Urettferdigheter som vi i dag anser som brudd på menneskerettighetene, som slaveri og vilkårene for industriarbeid, ble tidligere adressert internasjonalt som eksepsjonelle og diskrete spørsmål, ikke som en del av et større sett med menneskerettigheter mener Donnelly (2017,498). Likevel har mange stått imot denne uretten, og kjempet for menneskets rettigheter.

Amnesty (2018) hevder at kampen for menneskerettighetene reelt sett startet lenge før det: allerede 1000 år f.kr. ble den gyldne regel til, som også etter hvert fikk en sentral plass i alle verdensreligioner, og Ca. 250 år f.kr. bygget den indiske keiseren Ashoka, en stat basert på omsorg, ikkevold og trosfrihet. Det finnes en rekke innskifter på søyler og fjellvegger skrevet i hans tid, som viser en keiser som var full av omsorg for sitt folk. I 1215 ble den berømte håndfestningen Magna Carta undertegnet av den engelske kongen Johan uten land. Dette dokumentet anerkjente blant annet politiske rettigheter for frie menn og kirkens

frihet når det kom til valg av biskoper og juridiske spørsmål. Noen hundre år senere brøt det ut revolusjon i både Frankrike (1789) og USA (1791). Folket kjempet frem lover som slo fast at alle mennesker er født frie og har like rettigheter, i hvert fall hvite menn. På 1800 tallet ble de første fagforeningene dannet, og deres kamp for økonomiske og sosiale rettigheter ga arbeiderne helsetjenester, bedre arbeidsforhold og høyere lønn. I 1893 ble New Zealand det første landet som gav kvinner stemmerett, og 20 år senere i 1913 får norske kvinner stemmerett med samme vilkår som menn, som et av de første landene i verden.

Mot slutten av andre verdenskrig hevder Høstmælingen (2010, 13) at det skjedde et menneskerettslig kvantesprang. Menneskerettighetene ble løftet fra et nasjonalt- til et internasjonalt plan. Menneskerettighetene gikk dermed fra å være normer i nasjonal lovgivning og praksis, til å bli rettigheter i folkerettslige avtaler. Statene forpliktet seg dermed overfor hverandre til å behandle individer i samsvar med felles normer. Gjennom en spredning av informasjon, kunnskap og ideer fikk menneskerettighetene en internasjonal kraft. De forente nasjoner (FN) ble opprettet like etter slutten på andre verdenskrig, og inntrykkene fra denne kan nok tenkes å ha brent seg dypt inn i minnene til representantene som møttes fra hele verden for å bli enige om en felles menneskerettighetserklæring. Som Donnelly (2017, 498) beskriver var målet med denne erklæringen å garantere jordens folk mot nye overgrep. FNs generalforsamling vedtok den universelle menneskerettighetserklæringen 10. desember 1948. Dette ga menneskerettighetene en permanent plass på den internasjonale agendaen og sørget for grunnleggende normer for det globale menneskerettighetsregimet.

Når det gjelder verdenserklæringen er det som Høstmælingen (2010, 13-14) understreker, viktig å huske på at verdenserklæringen et politisk og ikke rettslig dokument. Like fullt har den spilt en viktig og avgjørende rolle for utviklingen av menneskerettighetene. Verdenserklæringen er selve grunnmuren til de mange rettslig bindende konvensjonene som siden har blitt vedtatt.

For denne studien er det budskapet i fortalen og det erklærte formål i Verdenserklæringen om menneskerettigheter (1948) som er av størst interesse, formålet og artikkel 1-2 er gjengitt under her:

Da anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden,

da tilsidesettelsen av og forakt for menneskerettighetene har ført til barbariske handlinger som har rystet menneskehetens samvittighet, og da framveksten av en verden hvor menneskene har tale- og trosfrihet og frihet fra frykt og nød, er blitt kunngjort som folkenes høyeste mål,

da det er nødvendig at menneskerettighetene blir beskyttet av loven for at menneskene ikke skal tvinges til som siste utvei å gjøre opprør mot tyranni og undertrykkelse,

da det er nødvendig å fremme utviklingen av vennskapelige forhold mellom nasjonene,

da De Forente Nasjoners folk i Pakten på ny har bekreftet sin tro på grunnleggende menneskerettigheter, på menneskets verdighet og verdi og på like rettigheter for menn og kvinner og har besluttet å arbeide for sosialt framskritt og bedre livsstandard under større frihet,

da medlemsstatene har forpliktet seg til i samarbeid med De Forente Nasjoner å sikre at menneskerettighetene og de grunnleggende friheter blir allment respektert og overholdt,

da en felles forståelse av disse rettigheter og friheter er av den største betydning for å virkeliggjøre denne forpliktelse, kunngjør

GENERALFORSAMLINGEN

nå denne Verdenserklæring om menneskerettighetene som et felles mål for alle folk og alle nasjoner, for at hvert individ og hver samfunnsmyndighet, med denne erklæring stadig i tankene, skal søke gjennom undervisning og oppdragelse å fremme respekt for disse rettigheter og friheter, og ved nasjonale og internasjonale tiltak å sikre at de blir allment og effektivt anerkjent og overholdt både blant folkene i medlemsstatene selv og blant folkene i de områder som står under deres overhøyhet.

Artikkel 1.

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Artikkel 2.

Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f. eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold. Det skal heller ikke gjøres noen forskjell på grunn av den politiske, rettslige eller internasjonale stilling som innehas av det land eller det område en person hører til, enten landet er uavhengig, står under tilsyn, er ikke-selvstyrende eller på annen måte har begrenset suverenitet.

(Artiklene 3-30 er utelatt)

Her ser man en fin balanse. Medfødt verdighet og rettigheter for alle `` medlemmer av menneskeslekten `` påberopes som et grunnlag for frihet, rettferdighet og fred. Dette er verdier som alle vil sikre, men på en annen side avhenger alt dette av `` anerkjennelsen ``. Denne påstanden kan tolkes som en ren ytring, men også noe som er bygd på erfaring.

Neste avsnitt kan tolkes som en påminnelse om bakgrunnen for hele erklæringen.

Erfaringen fra krigen som førte til ``tilsidesettelsen av og forakt for menneskerettighetene``, og som i sin tur førte til `` barbariske handlinger``, og som Opsahl (1981) sier; en trist virkelighet mot en høy idé. De to påfølgende avsnittene omhandler de indre og ytre forhold til statene. Det er nødvendig med menneskerettigheter og rettssikkerhet for å sikre gode forhold mellom de ulike nasjoner, samt for å forebygge opprør og undertrykkelse.

Videre beveger erklæringen seg fra disse idéer og argumenter om reelle hensyn, til selve FN-pakten, som blant annet bekrefter folkets ``tro`` på menneskerettighetene, og at de har ``forpliktet seg`` til å fremme disse. Her kan det tenkes at selve idéen er å få grep om den plikten som allerede er gitt uttrykk for i selve FN-pakten. Fortalen nøyer seg likevel med å påpeke at ``en felles forståelse`` av de rettighetene, er den største betydningen for oppfyllelse av denne plikten. Her ser man en proklamering av rettighetene som en målsetting ``et felles mål for alle folk og alle nasjoner``, og lenger enn det gikk de ikke. Det kan riktig nok være ulike grunner til nettopp det. For det første er ikke Generalforsamlingen noen lovgiver, og for det andre kan det tenkes at nøkkelbegrepet ``en felles forståelse`` som legger til rette for erklæringens funksjon og hensikt, tvilsom hadde vært nok til å utgjøre en pliktregel den gang.

Når det kommer til artikkel 1 er dette en særlig viktig artikkel for resten av oppgaven. Den anerkjenner blant annet at alle som har blitt født til denne verden bærer de samme friheter og rettigheter, uavhengig av ulikheter. Videre bygger den på en anerkjennelse og en felles forståelse om at disse menneskene tross ulikheter bærer ``samme menneskeverd og menneskerettigheter``. Artikkel 2 følger opp dette: ``Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art``. Leser man disse to artiklene i sammenheng blir det raskt litt klarere. Enhver som er født, uavhengig av form, farge, kjønn, legning, bosted mv. er like mye verdt, og skal ha de samme rettigheter, uten forskjell av noen art. Her ser man at universelle rettigheter for alle individer får sitt opphav.

Fra ``anerkjennelse`` til ``felles forståelse`` i fortalen, står man overfor et dilemma, og man kan stille spørsmålet om hvor reell den felles forståelse egentlig var. Stiller man seg spørsmålet om hva menneskerettigheter egentlig er den dag i dag, vil det på mange måter være både riktig og lett å henvise til denne erklæringen. Erklæringen uttrykker selv sine idéer gjennom de ulike formuleringer, og som Opsahl (1981) argumenterer for vil det nærmest være villedende å ville gå bakenom erklæringen og dens egne ord – til den historiske bakgrunn, til den filosofiske strid eller til den politiske kamp- for å finne en felles, bærende idé som går ut over dette. Dermed kan man la det hvile, for slik menneskerettighetene er fremstilt i denne erklæringen, er det et felles mål for både nasjoner og menneskeheten forøvrig, og dette målet skal hver enkelt strebe etter å fremme.

I 1976 ble rettighetene i Verdenserklæringen fulgt opp gjennom FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. I likhet med Verdenserklæringen slår begge konvensjonene uttrykkelig fast at menneskerettighetene skal sikres for alle ``uten forskjellsbehandling av noe slag``. Det er ut fra disse grunnlagsdokumentene ikke noe som skulle tilsi at ulike mennesker ikke skulle kunne bli beskyttet på lik linje med andre individers menneskerettigheter. Men man har likevel sett seg nødt til å fremheve like rettigheter i egne konvensjoner for noen grupper mennesker, eksempelvis kvinner, barn og funksjonshemmede. Massedrapene under Holocaust vitner om hvilke handlinger som i ytterste konsekvens kan få fritt spillerom dersom vi gir slipp på tanken om at alle mennesker har det samme menneskeverdet. Til tross for drapene på funksjonshemmede, og tross i at funksjonshemmede var en av de

første gruppene Hitler vedtok å utrydde, ble funksjonshemmede likevel ikke eksplisitt nevnt i verken Verdenserklæringen fra 1948 eller de to påfølgende hovedkonvensjonene fra 1976, og det har vært en lang kamp for funksjonshemmede frem til konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne (Skarstad 2019, 23).

5.0 Case 2: Kampen om universelle rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne

5.1 Historien bak konvensjonen:

Ratifiseringen av CRPD har utløst institusjonelle endringer i mange land, uavhengig av deres utviklingsnivå eller administrative styrke. Personer med nedsatt funksjonsevne har benyttet seg av en rekke strategiske alternativer for å fremme sine rettigheter – fra liberalt demokratipolitiske verktøy til konfronterende taktikker som prosesser, rettsaker, medie kampanjer, identitetspolitikk mv. Fra 1960 begynte privilegerte vestlige grupper av funksjonshemmede å benytte seg av omstridte strategier som for eksempel protester. Lorion (2019,238) mener at disse protestene i hovedsak var ikke-institusjonaliserte former for politisk handling, som i sin tur førte til vedtakelse av antidiskrimineringslover og påfølgende bruk av rettsstrategier. Imidlertid førte ikke hardt kjempede lover og domstolbaserte strategier til de forventede endringene – noe som førte til en forskanset avsky mot loven.

Lord (2009, 84) hevder de dominerende medisinske- og veldedige modellene på denne tiden så på funksjonshemming utelukkende som et problem ved individet. Ulike modeller gjeninnførte tolkninger av mennesker med nedsatt funksjonsevne som "ødelagte" individer, hvor det eneste håpet om normalitet var gjennom medisinske- eller rehabiliteringsekspertter som kanskje kunne "reparere" dem. Disse modellene reflekterte ikke over perspektivene og erfaringene til de som hadde en funksjonsnedsettelse, men stammet heller fra falske antagelser fra majoriteten av funksjonsfriske mennesker, som tolket mennesker med nedsatt funksjonsevne som "problemer" som trengte "løsninger". Hensiktsmessig eller ikke, disse holdningene har ført til isolering av mennesker med nedsatt funksjonsevne og innskrenket deres fulle deltakelse i samfunnet. Med andre ord ble funksjonshemmede utestengt gjennom holdninger og hindringer i samfunnet, og hadde egentlig ingen rettigheter oppi dette heller. De funksjonshemmede mente derfor at de ikke

fikk noe nytte av de generelle konvensjonene om menneskerettigheter, fordi deres behov ikke ble ivaretatt. Det var ikke bare et behov for å sikre rettighetene gjennom konvensjoner, men også et behov for endringer i talemåten om funksjonshemming.

På begynnelsen av 1970-tallet vedtok FN 1971 -erklæringen om rettigheter for "Mentally Retarded Persons" og erklæringen om rettigheter for funksjonshemmede. Mens disse dokumentene anerkjente funksjonshemming som menneskerettighetsproblemer, viser Lord (2009,86) til at disse raskt ble diskrediterte av det funksjonshemmedes fellesskap som veldedighetsmodeller. For eksempel benytter erklæringen fra 1971 den nå støtende termen "mentally retarded" i sin tittel, og nevner videre i punkt 1 at "The mentally retarded person has, to the maximum degree of feasibility, the same rights as other human beings." Denne formuleringen kvalifiserer omfanget av rettighetene for mennesker med en intellektuell funksjonshemming, når det gjelder å tilby de samme rettighetene som andre mennesker, og setter som sitt mål: integrasjon så langt det er mulig i det *normale* livet.

På 1980-tallet ble det lansert FNs tiår for funksjonshemmede (1982-93) og vedtakelsen av Verdenshandlingsprogram for funksjonshemmede. Lord (2009, 87) beskriver at det i 1987 ble anbefalt fra det globale møtet av eksperter, som var satt til å gjennomgå Verdensprogrammet, at FN skulle utarbeide en internasjonal konvensjon om diskriminering av funksjonshemmede. Likevel ble både utkast til avtaler utarbeidet av Italia i 1987 og Sverige i 1989 avvist av FNs generalforsamling. Begge innsatsene ble initiert av europeiske funksjonshemmingsaktivister, men det var lite i veien for en bredere internasjonal støtte til utarbeidelse av et juridisk bindende instrument, og disse nye anstrengelsene ga plass til mindre initiativer for å utvikle uforpliktende dokumenter knyttet til funksjonshemming.

Tiåret kulminerte med vedtakelsen av FNs standardregler for utjevning av muligheter for personer med nedsatt funksjonsevne (FNs standardregler) og prinsippene for beskyttelse av personer med psykisk sykdom (MI-prinsipper). Disse dokumentene gir spesifisitet til den generelle rammen for internasjonale menneskerettighetsbeskyttelse, men Lord (2009,87) mener at disse etterlater betydelige hull og reflekterer ikke fullt ut en rettighetsbasert godkjenning av funksjonshemming. FNs standardregler er på ingen måte en omfattende redegjørelse for rettighetsbaserte spørsmål som er relevante for personer med nedsatt funksjonsevne, og er utarbeidet i et programmatisk språk i stedet for en

terminologi som gjenspeiler menneskerettighetsforpliktelser. Som Lord fremhever referer MI-prinsippene blant annet til pasienter i stedet for personer med psykososial funksjonshemming eller forbrukere. Videre viser han til at MI-prinsippene synes, for mange i samfunnet med psykososial funksjonshemming, å legitimere institusjonelle omsorgsmodeller i motsetning til fellesskapsintegrering, selvinnsats og selvbestemt livsførsel. De to dokumentene utgjorde heller ikke en del av en juridisk bindende menneskerettighetskonvensjon.

Det var ikke før på 1990-tallet, da funksjonshemmede menneskers organisasjoner selv ble mer involvert i internasjonal forkjempelse, at aktivister begynte å hevde at MI-prinsippene forsterket status quo ved å forevige overgrep på mennesker med psykiske funksjonshemninger. I en relatert utvikling ble det dannet en liten, men viktig NGO, Mental Disability Rights International (MDRI) i 1993. Grunnleggeren, Eric Rosenthal, en stabsperson ved Human Rights Watch (HRW), hadde i årevis søkt å stimulere interessen til NGOs i rettigheter for personer med psykiske funksjonshemninger. Lord (2009, 87) argumenterer for at denne innsatsen imidlertid mislyktes av flere grunner. For det første påstod HRW-ledere at de ikke hadde ressursene å vie til en divisjon eller et program om saken. Mer betydelig, HRW-ansatte som ikke kjente til problemer med funksjonshemming, klarte ikke å se sammenhengen mellom deres arbeid og aktivistene som arbeidet for funksjonshemmedes rettigheter.

På midten av 1990-tallet, da det internasjonale samfunnet for funksjonshemmede selv ble mer involvert begynte de for alvor å diskutere fordelene ved å presse på for en internasjonal konvensjon om rettigheter for mennesker med funksjonshemming. Noen ledere i samfunnet, som for eksempel FNs spesialrapportør for funksjonshemming og tidligere svensk parlamentariker Bengt Lindquist, stilte spørsmålstejn ved utiliteten i en slik konvensjon og spurte spesielt om, hvis den ble vedtatt, den faktisk ville bli implementert av stater. Videre mente de at i en sammenheng med begrensede ressurser for mennesker med nedsatt funksjonsevne, vil en konvensjon avlede tid og krefter fra aktiviteter som er mer fordelaktig for funksjonshemmede (Lord 2009, 88).

I 1998 og 1999 innkalte FNs funksjonshemmingsprogram til ekspertmøter, som resulterte i en rapport som gikk inn for en ny konvensjon som omhandlet funksjonshemmedes rettigheter. Lord (2009, 88) hevder møtet i Hong Kong i 1999 var spesielt viktig, fordi det

blant annet ble innkalt grasrotaktivister, internasjonale menneskerettighetsagenter og forkjempere fra hele verden. I en ukelengde gjennomgikk gruppen gjennomføringen av internasjonale standarder for funksjonshemming og deres potensielle fremtid, og konkluderte med at de eksisterende rammene kom til kort. Høsten 2001 fikk den oppstigende kampanjen et stort og uventet løft da Mexico, et land uten tidligere dokumentasjon for å støtte funksjonshemmede internasjonalt, innførte en resolusjon for FNs generalforsamling der det ble bedt om å opprette et ad hoc-utvalg for å utarbeide en internasjonal konvensjon om funksjonshemming (Lord 2009, 89).

For stater kan deltakelse tjene til å spre ansvaret for å implementere rettigheter ved delvis å overdra det til private aktører. For personer med nedsatt funksjonsevne er deltakelse en form for maktfordeling, noe som sikrer et ord med i laget i politiske beslutninger. Lorion (2019, 242) hevder at de forskjellige målene som er knyttet for å fremme deltakelse er et slående eksempel på at forskjellige aktører verdsetter samme prosess, men av ulike grunner. Under forhandlingene til konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) hadde statene ingen innvendinger mot å bringe implementeringsmekanismer inn i det nasjonale, administrative riket. Selv FN- eller menneskerettighets skeptiske stater som Kina og Venezuela la frem avanserte forslag i den retningen. Kina utarbeidet en omfattende bestemmelse der alle implementeringstiltak som koordinering og deltakelse, datainnsamling og bevisstgjøring skulle organiseres gjennom administrative tiltak. Her kan det reises et spørsmål om intensjonalitet. Selv om noen kunne hevde at forsterkning av nasjonale institusjoner ville øke effektiviteten, kan administrasjonslede prosesser tolkes av andre som et middel til å utøve kontroll over operasjonaliseringsinnsatser (Lorion 2019, 242).

Selv om det i stor grad var tilveiebragt med nye ledelsesordninger mener Lorion (2019, 243) at forfatterne av konvensjonene ikke kodifiserte alle de konstituerende elementer. Som i enhver traktat, finner forskjellige elementer veien inn som et spørsmål om kompromiss. For eksempel forpliktet de ikke statene til å vedta handlingsplaner, en viktig teknikk for nye styringsordninger.

Lorion (2009,243) argumenterer for at forfatterne av konvensjonen fremførte forskjellige argumenter for å omgå legaliseringen av detaljerte institusjonelle ordninger; for mange prosesser kan overbelaste administrasjoner i stedet for å stimulere til handling. Prosesser

for å eksempelvis sikre at personer med nedsatt funksjonsevne deltar i all beslutningstaking, kan være for kostbart; fleksibilitet var nødvendig for å sikre hensiktsmessigheten av standarder til mangfoldet av statlige strukturer (for eksempel føderale systemer). Lorion (2009,243) hevder at 'Keeping the text short' var et søkemotiv gjennom forhandlingene. Blant diskusjonspunktene belyser han spesielt risikoen forbundet med bruken av lov for å standardisere institusjonsmåter. Mange delegater var imot frittstående artikler – for eksempel internasjonalt samarbeid (artikkel 32) eller datainnsamling (artikkel 31). De fryktet at slike artikler vil bli tolket som å nedfeste 'rettigheter' eller ville bli til mål i seg selv. De ga også uttrykk for bekymring for at slike forpliktelser kan oppfattes som 'forutsetninger' for implementering. Med andre ord, stater kan bruke institusjonelle mangler, mangel på data eller mangel på internasjonal støtte som unnskyldninger for manglende overholdelse (Lorion 2019).

I august 2006 ble en endelig tekst vedtatt av ad hoc-komiteen, og deretter av hele FNs generalforsamling i desember 2006. Den trådte i kraft 30. mars 2008 etter at mange nok stater hadde ratifisert konvensjonen. Aldri før har så mange stater tilsluttet seg en FN-konvensjon så hurtig. Norge signerte konvensjonen i 2007, men det tok lang tid før Norge ratifiserte den. Grunnen til dette var at Norge ikke ønsket å ratifisere selve konvensjonen før den nye nasjonale vergemålsloven som skulle være i tråd med CRPD kom på plass. 3. juni 2013 ratifiserte Norge konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne, som omfatter en sosial funksjonshemmingsmodell og artikulere hele spekteret av sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter med spesifikt fokus på funksjonshemming (Skarstad 2019, 27-29).

Skarstad (2019, 29) hevder CRPD representerer et stort gjennombrudd når det kommer til funksjonshemmedes rettigheter, og at det på mange måter er et paradigmeskifte for funksjonshemmedes rettsstilling. Samtidig er det av stor betydning for arbeidet videre med å bedre funksjonshemmedes levekår. Skarstad (2019) argumenterer for tre hovedårsaker til at dette kan beskrives som et paradigmeskifte for funksjonshemmedes rettsstilling. For det første bekrefter CRPD at funksjonshemmede har akkurat like menneskerettigheter som alle andre, og at disse på lik linje med rettighetene til den øvrige befolkningen må beskyttes. Konvensjonen er med på å løfte menneskerettighetene for funksjonshemmede frem i lyset, og forplikter de statene som er part til å realisere dem. For det andre forklarer CRPD hva like rettigheter for funksjonshemmede innebærer i praksis. Retten til arbeid og

sysselsetting for funksjonshemmede innebærer for eksempel at staten skal erkjenne at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til arbeid på lik linje med andre; dette omfatter muligheten til å tjene til livets opphold ved et arbeid som man selv fritt velger eller påtar seg i et arbeidsmarked og et arbeidsmiljø som er åpent, inkluderende og tilgjengelig for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Staten skal trygge og fremme virkeliggjøringen av retten til arbeid, også for dem som får nedsatt funksjonsevne mens de er i arbeid, ved å treffe hensiktsmessige tiltak, også i lovs form (CRPD artikkel 27). For å virkelig gjøre dette skal staten blant annet sørge for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får rimelig tilrettelegging på arbeidsplassen. For det tredje er CRPD en nyvinning på menneskerettighetsfeltet fordi de blant annet bidrar med nye perspektiver på hva det vil si å være et menneske, ved å fremheve funksjonshemming som en naturlig og positiv del av det menneskelige mangfold (Skarstad 2019, 29-31).

6.0 Case 3: Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD):

Konvensjonen består av en fortale og til sammen 50 artikler. I fortalen understrekes viktigheten av konvensjonen og intensjonen bak, men den er altså ikke juridisk forpliktende. Artikkel 1 til 4 inneholder formål med konvensjonen, ulike definisjoner og generelle prinsipper og forpliktelser. Artikkel 5 til 32 lister opp konkrete rettigheter og artikkel 33 til 50 handler i hovedsak om iverksetting og overvåkning av konvensjonen.

Denne konvensjon har som formål å fremme, verne om og sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne full og likeverdig rett til å nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter, og å fremme respekten for deres iboende verdighet (CRPD artikkel 1).

Skal man forstå prinsippet for like rettigheter er det også viktig å forstå at ingen mennesker er like, men forskjeller mellom mennesker er ikke relevant for om de skal ha eller i hvilken grad de er kvalifisert til de samme menneskerettighetene. Skarstad (2019, 42) sier at for å forstå hva like rettigheter innebærer, så må vi skille mellom *idealer* eller prinsipper og *praksis* – det vil si måten vi oppnår idealene på. Idealene er de samme for alle, men søker vi å handle i henhold til idealene, kan praksis måtte variere. Skal man sikre "full og likeverdig rett" for alle må man altså variere noe med hvordan man oppnår dette. For å sikre retten til ytringsfrihet og informasjon i artikkel 21, må man for eksempel se til at informasjon som er beregnet for allmennheten formidles i tilgjengelige formater og på en slik måte at funksjonshemmede som eksempelvis på grunn av hørseltap eller synstap også får med seg budskapet. Retten til selvstendig liv og til å være en del av samfunnet i artikkel 19 gjelder i lik grad for alle mennesker, men vi oppnår imidlertid ikke retten til selvstendig liv og deltakelse i samfunnet for funksjonshemmede og ikke-funksjonshemmede på nøyaktig samme måte. For personer uten funksjonshemming er det ikke noe problem å komme seg til et legesenter i 9. etasje, men for en person som eksempelvis sitter i rullestol, er det behov for enkel tilgang fra gateplan, brede nok dører og heis.

CRPD artikkel 3 lister opp 8 generelle prinsipper som alle må følges dersom menneskerettighetene for funksjonshemmede skal bli en realitet. Når man leser

konvensjonen i sin helhet, bør hver enkelt rettighet tolkes i samsvar med disse prinsippene. Det første prinsippet er iboende verdighet og selvbestemmelse – man skal respektere menneskets rett til å treffe selvstendige og uavhengige valg for seg selv. Det andre prinsippet er ikke-diskriminering, dette går i hovedsak ut på at man ikke skal forskjellsbehandle mennesker uten noen god begrunnelse. Forskjellsbehandlingen kan være enten direkte, ved at like tilfeller blir behandlet ulikt, eller indirekte, ved at en tilsynelatende nøytral praksis stiller noen personer dårligere enn andre. Det tredje prinsippet er deltakelse og inkludering, dette legger opp til at mennesker med funksjonsnedsettelse skal ha rett til lik deltakelse og inkludering i samfunnet som øvrige borgere. Det fjerde prinsippet er respekt for forskjeller, i dette ligger det at man skal respektere personer med nedsatt funksjonsevne som en del av mangfoldet på lik linje med alle andre mennesker. Det femte prinsippet er like muligheter, i hovedsak går det ut på at man ikke skal ekskluderes fra noen deler i samfunnet på grunn av funksjonsnedsettelse. Umuligheter skal ikke begrense noen fra å gjøre noe. Dette kan også leses i sammenheng med det sjette prinsippet som er tilgjengelighet. Skal man ha like muligheter, må det også legges opp til at disse mulighetene er tilgjengelig for alle. Det syvende prinsippet vektlegger likestilling mellom menn og kvinner, hvis for eksempel en kvinnelig jobbsøker er bedre kvalifisert til en gitt stilling enn en mannlig jobbsøker, skal hun tilbys jobben på det grunnlaget. Det samme gjelder for personer med funksjonsnedsettelse. Står det mellom å ansette en funksjonsfrisk kvinne eller en mann i rullestol, skal den som er best kvalifisert for jobben få den, uavhengig av om man sitter i rullestol eller kjønn. Det siste prinsippet er respekt for utviklingsmulighetene og identiteten til barn, legger man til rette for alle de overnevnte prinsippene allerede fra barndommen av har man kommet en lang veg.

Artikkel 4 stadfester i hovedsak dette, samtidig kommer den med flere viktige punkt som må være en del av denne realiseringen. Staten har for eksempel forpliktet seg til å ikke diskriminere mennesker på grunn av nedsatt funksjonsevne, men de må også iverksette tiltak som sørger for at ingen personer, organisasjoner eller private foretak diskriminerer på dette grunnlaget. Videre må de iverksette og fremme forskning innen varer, tjenester, utstyr, teknologi og anlegg som er universelt utformet. Forskning er og vil være ekstremt viktig for fremtiden med tanke på overholdelse av konvensjonen. Det forskes stadig på nye løsninger og teknologi, dermed er det viktig å ha universell utforming som en grunnmur i all forskning. Skal man kunne overholde den bistanden og tjenestene som garanteres

gjennom disse rettighetene, må man også sørge for nok og riktig opplæring til alle som arbeider med personer som har nedsatt funksjonsevne.

1. *Partene erkjenner at alle er like for og etter loven, og har rett til den samme beskyttelse og den samme fordel av loven, uten noen form for diskriminering,*
2. *Partene skal forby enhver form for diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne og sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne lik og effektiv rettslig beskyttelse mot diskriminering, uansett grunn.*
3. *Med sikte på å fremme likhet og avskaffe diskriminering skal partene treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre en rimelig tilrettelegging (CRPD artikkel 5).*

Diskrimineringsvernet i artikkel 5 innebærer både *negative* og *positive* forpliktelser for staten. Staten må for det første utøve sin myndighet etter prinsippet om likhet for loven. Med andre ord må myndighetene avstå fra å diskriminere, ved å eksempelvis unngå diskriminering i helsevesenet, skolen, forsvaret og andre offentlige etater. For det andre må staten aktivt påse at diskriminering ikke skjer ved å iverksette tiltak for å bekjempe diskriminering i samfunnet. Dette kan henholdsvis skje i form av lovgivning og ulike kontrollmekanismer. Artikkel 5 legger dermed opp til at partene først skal *erkjenne* at diskriminering som følge av nedsatt funksjonsevne er et problem i samfunnet, videre at de skal *forby* enhver form for diskriminering fra samfunnet og sist men ikke minst skal de *fremme* likhet i samfunnet.

Partene forplikter seg til å treffe øyeblikkelige, effektive og hensiktsmessige tiltak:

- a) *for økt bevisstgjøring i hele samfunnet, også i familien, om mennesker med nedsatt funksjonsevne, og å fremme respekt for rettighetene og verdigheten til mennesker med nedsatt funksjonsevne,*
- b) *for å bekjempe stereotypier, fordommer og skadelig praksis knyttet til mennesker med nedsatt funksjonsevne, også de basert på kjønn og alder, på alle livets områder,*
- c) *å øke bevisstheten om hva mennesker med nedsatt funksjonsevne er i stand til å gjøre, og hva de kan bidra med (CRPD artikkel 8).*

Det kan med dette tenkes at det ligger en bekymring bak utsagnene ``stereotypier, fordommer og skadelig praksis`` ved eksempelvis en forekomst av negative stereotypier og språk som benyttes når man snakker om mennesker med nedsatt funksjonsevne. Selv om det naturligvis vil være noen utfordringer knyttet til det å ha nedsatt funksjon på ett eller flere områder, er det ikke assosiert med å ikke kunne bidra i samfunnet på noen måte. Ved å ``øke bevisstheten`` om hva nedsatt funksjonsevne egentlig er, skaper man et varmere og mer inkluderende samfunn som alle kan ta del i på lik linje.

For at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal få et selvstendig liv og kunne delta fullt ut på alle livets områder, skal partene treffe hensiktsmessige tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne på lik linje med andre får tilgang til det fysiske miljøet, til transport, til informasjon og kommunikasjon, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi og – systemer, og til andre tilbud og tjenester som er åpne for eller tilbys allmennheten, både i byene og i distriktene. Disse tiltakene, som også skal inkludere å identifisere og fjerne det som hindrer og vanskeliggjør tilgjengeligheten, skal blant annet gjelde for:

- a) bygninger, veier, transport og andre innendørs og utendørs tilbud, herunder skoler, boliger, helsetjenestens lokaler og arbeidsplasser,*
- b) informasjon, kommunikasjon og andre tjenester, herunder elektroniske tjenester og nødtjenester (CRPD artikkel 9).*

Utsagnet ``selvstendig liv`` kan settes i sammenheng med Verdenserklæringen om at alle er ``født frie`` og har dermed også krav på å leve dette livet selvstendig. For at muligheten til å kunne ``delta fullt ut på alle livets områder`` skal bli en realitet, er man avhengig av at samfunnet bygges rundt dette prinsippet. Dette henger også tett sammen med retten til å leve et selvstendig liv. Blir man stadig møtt av ulike hinder og barrierer er ikke det i tråd med prinsippet om tilgjengelighet. Plan- og bygningsloven setter eksempelvis ikke frister eller krav om finansiering for gjennomføring av prinsippet om universell utforming for eksisterende bygninger og transportformer. Det er heller ingen lov som regulerer universell tilgang til varer og tjenester, som informasjons- og kommunikasjonstjenester, for mennesker med nedsatt funksjonsevne som ikke kan benytte seg av selvbetjeningsløsninger. Artikkel 9 forsøker å tilrettelegge for et samfunn som er åpent for alle mennesker uavhengig av funksjonsnivå. En viktig faktor her vil være å øke

kunnskapen rundt begrepet universell utforming, og få spredt det ut til alle aktører. Har man dette i bakhodet allerede når man starter tankeprosessen rundt et nytt prosjekt eller produkt, vil det tenkelig følge med hele vegen ut til det ferdige produktet. Som aktør er nok også tanken at flest mulig skal kunne benytte seg av produktene eller tjenestene man leverer.

- 1. Partene bekrefter at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til overalt å anerkjennes som en person i rettslig henseende.*
- 2. Partene skal erkjenne at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rettslig handleevne på lik linje med andre, på alle livets områder.*
- 3. Partene skal treffe hensiktsmessige tiltak for å gi mennesker med nedsatt funksjonsevne tilgang til den støtte de kan trenge for å kunne utøve sin rettslige handleevne.*
- 4. Partene skal sikre at alle tiltak som gjelder utøvelsen av rettslig handleevne, har bestemmelser om hensiktsmessige og effektive beskyttelsesmekanismer for å hindre misbruk i samsvar med internasjonale menneskerettighetsbestemmelser. Slike beskyttelsesmekanismer skal sikre at tiltak som gjelder utøvelsen av rettslig handleevne, respekterer vedkommende persons rettigheter, vilje og preferanser, at det ikke foreligger noen interessekonflikt og utilbørlig påvirkning, at de er forholdsmessige og tilpasset vedkommendes omstendigheter, og at de gjelder for kortest mulig tid og gjennomgås jevnlig av en kompetent, uavhengig og upartisk myndighet eller rettsinstans. Beskyttelsesmekanismene skal stå i forhold til i hvilken grad tiltakene berører vedkommendes rettigheter og interesser.*
- 5. Med forbehold for bestemmelsene i denne artikkel skal partene treffe alle tiltak som er hensiktsmessige og effektive for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne har lik rett til å eie eller arve eiendom, til å kontrollere sine egne økonomiske forhold, og til lik tilgang til banklån, pantelån og andre former for kreditt, og skal sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke vilkårlig blir fratatt sin eiendom (CRPD artikkel 12).*

Dette utsagnet kan man tenke seg at det ligger mye historie bak. Mange vil nok tenke seg dette som en selvfølge, men historien har vist at mennesker med funksjonsnedsettelse slett ikke har blitt anerkjent som en *person i rettslig henseende*, alltid. Dette ser man også i Verdenserklæringen gjennom eksempelvis "uavhengelige rettigheter". Rettslig

handleevne betyr i hovedsak at en person har evne til å binde seg rettslig og påta seg ansvar gjennom for eksempel avtaler og ekteskap. Det settes derfor opp en plikt ved ordlyden ``skal`` for partene av konvensjonen, til å *erkjenne* at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan inngå eksempelvis avtaler og ekteskap på lik linje med andre, uten noen form for innblanding fra staten. Dette underbygges delvis fra Verdenserklæringen gjennom utsagnet om at alle mennesker er ``utstyrt med fornuft og samvittighet``.

1. Partene skal sikre at ethvert menneske med nedsatt funksjonsevne på lik linje med andre:

a) har rett til frihet og personlig sikkerhet,

b) ikke berøves friheten på ulovlig eller vilkårlig måte, at enhver frihetsberøvelse skjer på lovlig måte, og at nedsatt funksjonsevne ikke i noe tilfelle skal rettferdiggjøre frihetsberøvelse (CRPD artikkel 14).

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har ikke hatt, på lik linje med andre mennesker, rett til frihet og personlig sikkerhet. De var blant annet en av de første gruppene som ble offer for masseutryddelsen under 2. verdenskrig. Det kan derfor tenkes at det også ligger mye historie bak dette utsagnet, og selv om mange tenker på dette som åpenbart og en selvfølge i dag, gir denne artikkelen et svært viktig vern for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og skal sørge for at historien ikke gjentar seg på noen måte.

Ethvert menneske med nedsatt funksjonsevne har rett til respekt for sin fysiske og psykiske integritet, på lik linje med andre (CRPD artikkel 17).

I hovedsak kan man tenke seg at det i utsagnet ``integritet`` menes et fysisk og psykisk vern mot sine moraler. Man må ha forståelse for at personer med nedsatt funksjonsevne har egne meninger og handler etter sin overbevisning, og man skal respektere det.

Konvensjonspartene erkjenner at alle mennesker med nedsatt funksjonsevne har samme rett som andre til å leve i samfunnet, med de samme valgmuligheter, og skal treffe effektive og hensiktsmessige tiltak for å legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne gjøre full bruk av denne rettighet, og bli fullt inkludert og delta i samfunnet, blant annet ved å sikre:

a) at mennesker med nedsatt funksjonsevne har anledning til å velge bosted, og hvor og med hvem de skal bo, på lik linje med andre, og ikke må bo i en bestemt

boform,

b) at mennesker med nedsatt funksjonsevne har tilgang til ulike støttetjenester i eget hjem og i særskilte boformer, samt annen samfunnsservice, herunder den personlige bistand som er nødvendig for å kunne bo og være inkludert i samfunnet og for å hindre isolasjon eller segregering,

c) at samfunnets tjenester og tilbud for befolkningen generelt er tilgjengelig på lik linje for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og tar hensyn til deres behov (CRPD artikkel 19).

For at personer med nedsatt funksjonsevne skal kunne "leve i samfunnet" med "de samme valgmuligheter" er det blant annet viktig at de som arbeider innenfor de ulike sektorer, arbeider i tråd med menneskerettighetene. Dette gjelder ikke bare ansatte som jobber direkte med brukerne, men også aktører innenfor eksempelvis eiendom og bygg og anlegg. Skal man kunne ha frihet til å velge hvor man vil bo, må man også ha tilgang til de stedene. Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2019) peker blant annet på en manglende handlingsplan for nedbygging av institusjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne med klare tidsfrister og budsjett, og et fokus på at mennesker som har nedsatt funksjonsevne skal flyttes til bofellesskap fremfor til selvstendige boliger. Dette bryter til dels med artikkel 19 om at man skal ha rett til å velge hvor og med hvem man vil bo. Mangel på ressurser og kunnskap om universell utforming kan være en av grunnene til at dette fortsatt byr på bekymringer. Her kan ulike synspunkter fra entreprenører og brukere være aktuelt å studere i fremtiden, for å bedre kunne forstå hvordan internasjonale menneskerettigheter blir forstått i praksis.

Partene skal treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan utøve retten til ytringsfrihet og meningsfrihet, herunder frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og tanker av alle slag, på lik linje med andre, og ved alle former for kommunikasjon etter eget valg, som definert i artikkel 2 i denne konvensjon, inkludert ved:

a) å sørge for at informasjon som er beregnet på allmennheten, gis til mennesker med nedsatt funksjonsevne i tilgjengelige formater og ved hjelp av teknologi tilpasset ulike former for nedsatt funksjonsevne, i rett tid og uten ekstra kostnader,

- b) å godta og legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne i samhandling med det offentlige kan bruke tegnspråk, punktskrift, alternativ og supplerende kommunikasjon, og alle andre tilgjengelige kommunikasjonsformer, -midler og -formater etter eget valg,*
- c) å oppfordre private virksomheter som yter tjenester til allmennheten, herunder via Internett, om å gi informasjon og yte tjenester i formater som er tilgjengelige og brukbare for mennesker med nedsatt funksjonsevne,*
- d) å oppmuntre mediene, herunder leverandører av informasjon via Internett, til å gjøre sine tjenester tilgjengelige for mennesker med nedsatt funksjonsevne,*
- e) å anerkjenne og fremme bruken av tegnspråk (CRPD artikkel 21).*

Med "alle hensiktsmessige tiltak" her kan det tenkes at utsagnet søker å vise en grensedragning. Det er ikke noe poeng i å iverksette tiltak som ikke har hensikt, kun for at det skal se bra ut. Men "tilgjengelige formater" menes det at man må formidle informasjon som er ment for allmennheten på en slik måte at alle får den med seg. Dette kan være alt fra nyheter og politikk til utdanning og fritidsaktiviteter. Det gjelder også innenfor bygg og transport. Skal man kunne benytte seg av et tilbud som eksempelvis offentlig transport, er man avhengig av at informasjonen knyttet til dette formidles på en universell måte. For eksempel rutetabeller som er leselig for alle og som formidles ved lyd på de ulike stasjonene, og informasjon gjennom hele reisen slik at alle vet hvor de er og når de skal gjøre seg klar til å gå av. Det ligger mye mening i språket, samtidig ligger det også mye makt. For personer som av ulike grunner ikke kan bruke eller forstå det talende språket på den måten som flertallet kan, vil det by på en utfordring. Man har ofte mer makt når man evner å gjøre seg forstått. Personer som benytter seg av tegnspråk har for eksempel mulighet til å uttrykke sine meninger og sitt språk på denne måten, men hva hjelper det hvis majoriteten ikke evner å forstå det budskapet. Legger man en dypere forståelse til grunn for artikkel 21 e) "å anerkjenne og fremme bruken av tegnspråk" kan en mening bak utsagnet anerkjenne og fremme være at man skal gjøre det mer allment blant den øvrige befolkningen. På skolen har man valgfag eller fremmedspråk hvor man kan velge mellom blant annet engelsk, tysk eller spansk. Kanskje skulle også tegnspråk vært et valgfag i skolen som alle kan få mulighet til å lære seg, for strengt tatt kan også det regnes som et fremmedspråk blant den øvrige befolkning.

1. Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til utdanning. Med sikte på å virkeliggjøre denne rettigheten uten diskriminering, og på basis av like muligheter, skal partene sikre et inkluderende utdanningssystem på alle nivåer, samt livslang læring, som tar sikte på:

a) at menneskets potensial og forståelsen av dets verdighet og egenverdi utvikles fullt ut, og at respekten for menneskerettighetene, de grunnleggende friheter og det menneskelige mangfold styrkes,

b) at mennesker med nedsatt funksjonsevne får utvikle sin personlighet, sine anlegg og sin kreativitet, så vel som sine psykiske og fysiske evner, fullt ut,

c) at mennesker med nedsatt funksjonsevne blir i stand til å delta effektivt i et fritt samfunn (CRPD artikkel 24).

Skal man "sikre et inkluderende utdanningssystem på alle nivåer" krever dette målrettet og hard innsats fra mange aktører. Dette innebærer blant annet en radikal endring av både kultur, politikk og praksis. Skal man få utvikle sine evner "fullt ut" må man ta hensyn til hver enkelt og deres ulike behov, men det ligger også en forpliktelse om å fjerne alle barrierer som hindrer at ordlyden "fullt ut" får komme til sin rett. I utsagnet om et "inkluderende utdanningssystem" ligger det også en hensikt om å gi tilgang til både formell og uformell undervisning som ikke bærer preg av diskriminering. Man må med andre ord sørge for å fjerne barrierer som kan stå i veien for at alle skal kunne delta og lære, og at personer med nedsatt funksjonsevne også skal ha det bra underveis og lykkes. Her legges også grunnlaget for senere i livet når man skal inkluderes i arbeidslivet.

Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til den høyest oppnåelige helsestandard uten diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Partene skal treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får tilgang til helsetjenester som tar hensyn til de to kjønns egenart, herunder helserelatert rehabilitering. Partene skal særlig:

a) sørge for at mennesker med nedsatt funksjonsevne tilbys helsetjenester og – programmer, kostnadsfritt eller til en overkommelig pris, som dekker det samme spekteret og holder den samme kvalitet og standard som hva som tilbys andre, også med hensyn til seksuell og reprodutiv helse og folkehelseiltak rettet mot befolkningen,

b) sørge for at mennesker med nedsatt funksjonsevne får de helsetjenester som de trenger spesielt på grunn av sin nedsatte funksjonsevne, herunder tidlig utredning og inngripen, samt tjenester for å begrense og forhindre ytterligere funksjonsnedsettelse, også blant barn og eldre,

c) sørge for at mennesker med nedsatt funksjonsevne tilbys slike helsetjenester så nær hjemstedet som mulig, også i distriktene,

d) kreve at medisinsk personell gir mennesker med nedsatt funksjonsevne like god behandling som den som gis til andre, herunder at behandlingen skal skje på grunnlag av fritt og informert samtykke, blant annet ved bevisstgjøring om menneskerettighetene, verdigheten, selvbestemmelsesretten og behovene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, gjennom opplæring og iverksettelse av etiske standarder for offentlige og private helsetjenester,

e) forby diskriminering av mennesker med nedsatt funksjonsevne med hensyn til tilbud om helse forsikring, og livsforsikring når slik forsikring er tillatt etter nasjonal lovgivning, som skal tilbys på en rettferdig og rimelig måte,

f) hindre diskriminerende nektelse av helse- og omsorgstjenester, eller mat og drikke, på grunn av nedsatt funksjonsevne (CRPD artikkel 25).

Denne artikkelen skal sørge for "den høyest oppnåelige helsestandard" for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Videre skal det treffes "alle hensiktsmessige tiltak" for å sikre at man får tilgang på helsetjenester som er nyttige og hensiktsmessig for hver enkelt. Denne artikkelen er lang, men sier mye viktig. Den viser tydelig at det har vært mange utfordringer knyttet til mennesker med funksjonsnedsettelse og helse, blant annet vet at man må "kreve" gjennom en konvensjon at medisinsk personell gir mennesker med nedsatt funksjonsevne like god behandling som andre. Videre ser man også i bokstav f) at partene skal særlig "hindre diskriminerende nektelse av (...) mat og drikke på grunn av nedsatt funksjonsevne" her ser man at historien nok en gang skinner gjennom, og at man har sett et behov for å presisere dette gjennom en artikkel. Selv om mye av dette i 2020 tolkes som en selvfølge at man skal få mat og drikke uansett funksjon, har det ikke alltid vært realiteten, og frem til disse verdiene om likeverd er en grunnleggende tanke hos alle

mennesker, vil man nok også kunne støte på slike problemstillinger rundt om i verden den dag i dag.

1. Partene erkjenner at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til arbeid på lik linje med andre; dette omfatter muligheten til å tjene til livets opphold ved et arbeid som man selv fritt velger eller påtar seg i et arbeidsmarked og arbeidsmiljø som er åpent, inkluderende og tilgjengelig for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Partene skal trygge og fremme virkeliggjøringen av retten til arbeid, også for dem som får nedsatt funksjonsevne mens de er i arbeid, ved å treffe hensiktsmessige tiltak, også i lovs form, blant annet for

a) å forby diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne i alle spørsmål som angår enhver type arbeidsforhold, herunder rekrutteringsvilkår, ansettelsesvilkår, arbeidsvilkår, opprettholdelse av arbeidsforhold, karriereutvikling og trygge og sunne arbeidsforhold.

b) å verne om den rett som mennesker med nedsatt funksjonsevne har, på lik linje med andre, til rettferdige og gode arbeidsforhold, herunder like muligheter og lik lønn for arbeid av lik verdi, og trygge og sunne arbeidsforhold, herunder vern mot trakassering og oppreisning for urett,

c) å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan utøve sine arbeidstaker- og fagforeningsrettigheter på lik linje med andre,

d) å gi mennesker med nedsatt funksjonsevne mulighet til effektiv tilgang til arbeidsrettede veiledningsordninger, arbeidsformidling, yrkesopplæring og etter- og videreutdanning,

e) å fremme mulighetene for sysselsetting og karriereutvikling for mennesker med ned- satt funksjonsevne i arbeidsmarkedet, så vel som hjelp til å finne, skaffe seg, holde på og komme tilbake til et arbeid,

f) å fremme mulighetene for å drive egen næring, være entreprenør, danne kooperativer og starte egen virksomhet,

- g) å ansette mennesker med nedsatt funksjonsevne i offentlig sektor,*
 - h) å fremme ansettelse av mennesker med nedsatt funksjonsevne i privat sektor gjennom hensiktsmessige strategier og tiltak, som kan omfatte positiv særbehandling, stimuleringstiltak og andre tiltak,*
 - i) å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får rimelig tilrettelegging på arbeidsplassen,*
 - j) å arbeide for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal få arbeidserfaring på det åpne arbeidsmarkedet,*
 - k) å fremme yrkesrettet og faglig rehabilitering, bevaring av arbeidsforhold og reintegrering i arbeidslivet for mennesker med nedsatt funksjonsevne.*
- 2. Partene skal sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke holdes i slaveri eller trelldom, og vernes mot tvangsarbeid eller annet påtvunget arbeid, på lik linje med andre (CRPD artikkel 27).*

Retten til arbeid på lik linje med andre er en særdeles viktig artikkel. Man starter allerede fra man er barn å drømme om hva man vil bli, og hva man vil jobbe med når man blir eldre. Det er her man begynner å drømme om fremtiden. Det å føle seg som en del av noe, og kunne bidra på lik linje med andre er viktig for både "verdighet" og "frihet". Arbeidsmarkedet har gjennom tidene variert mye, men det er alltid et behov for mer arbeidskraft. Et viktig poeng bak denne artikkelen er å sørge for at alle får mulighet til å være en del av arbeidsmarkedet, men for at alle skal få mulighet til å realisere sine drømmer, krever det tilrettelegging fra både samfunn og aktører i arbeidslivet. Det skal med andre ord ikke legges opp til at man ikke får en stilling som følge av en funksjonsnedsettelse, hvis man er den best kvalifiserte for stillingen. Samtidig skal man gis "like muligheter og lik lønn for arbeid av lik verdi", dette handler også om "rettferdighet" som presiseres i fortalen i Verdenserklæringen. Det å ha mulighet til å styre sin egen hverdag og økonomi, er også med å skape trygghet for hver enkelt. I en hverdag som kanskje ellers preges av mye usikkerhet rundt egen helse eller lignende, vil det være særdeles viktig å ikke stenges ute fra arbeidsmarkedet.

Partene skal garantere mennesker med nedsatt funksjonsevne politiske rettigheter og mulighet til å nyte disse på lik linje med andre, og skal forplikte seg til:

a) å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan delta fullt ut og på en effektiv måte i det politiske og offentlige liv på lik linje med andre, enten direkte eller gjennom fritt valgte representanter, herunder ved at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett og mulighet til å avgi stemme og bli valgt, blant annet ved:

i) å sikre at framgangsmåter, lokaler, utstyr og materiell som benyttes i forbindelse med valg, er hensiktsmessige, tilgjengelige og lette å forstå og bruke,

ii) å verne om den rett mennesker med nedsatt funksjonsevne har til hemmelig stemmegivning uten trusler ved valg og folkeavstemning, og til å stille til valg, og på en effektiv måte ivareta offentlige verv og utføre alle offentlige oppgaver på alle nivåer i forvaltningen, og legge til rette for bruk av ny teknologi og tekniske hjelpemidler når det er hensiktsmessig,

iii) å garantere at mennesker med nedsatt funksjonsevne fritt får gi uttrykk for sin vilje som velgere, og for dette formål, når det er nødvendig og de ber om det, tillate at en person de selv velger, hjelper dem med å stemme,

b) å arbeide aktivt for å fremme et miljø der mennesker med nedsatt funksjonsevne fullt ut og på en effektiv måte kan delta i ivaretagelsen av offentlige anliggender, uten diskriminering og på lik linje med andre, og oppmuntre til at de deltar i offentlige anliggender, herunder:

i) deltar i frivillige organisasjoner og sammenslutninger som er opptatt av landets offentlige og politiske liv, og i politiske partiers virksomhet og administrasjon,

ii) oppretter og slutter seg til organisasjoner av mennesker med nedsatt funksjonsevne som skal representere mennesker med nedsatt funksjonsevne på internasjonalt, nasjonalt, regionalt og lokalt nivå (CRPD artikkel 29).

Mange har i en årrekke kjempet for både stemmerett og politiske rettigheter for alle. Kvinner som menn, og mennesker med funksjonsnedsettelse. Som Verdenserklæringen understreker har "fremveksten av en verden hvor mennesker har talefrihet (...) blitt

kunngjort som folkets høyeste mål''. Gis man ikke frihet til å tale sin sak eller uttrykke sine meninger, også når det kommer til politikk, kan man heller ikke utgjøre noe endring. Det er dette denne artikkelen skal sikre, at alle får mulighet til å delta i det politiske liv og avgi sin stemme. For at dette skal være mulig for personer som har ulike utfordringer knyttet til funksjon, må man tilrettelegge for det. Blant annet ved å '' sikre at framgangsmåter, lokaler, utstyr og materiell som benyttes i forbindelse med valg, er hensiktsmessige, tilgjengelige og lette å forstå og bruke''. Som man ser er det ikke nok å bare gi en rettighet, man må også sørge for at det gis tilgjengelighet til alle de gitte rettighetene.

1. Partene skal, i samsvar med sitt forvaltnings- system, utpeke ett eller flere kontaktpunkter i forvaltningen for saker som gjelder gjennom- føringen av denne konvensjon, og skal nøye overveie å opprette eller utpeke en koordineringsmekanisme i forvaltningen som kan gjøre det lettere å treffe tiltak knyttet til gjennomføringen, i ulike sektorer og på ulike nivåer.

2. Partene skal, i samsvar med sin rettsordning og sitt forvaltningssystem, opprettholde, styrke, utpeke eller opprette et nasjonalt rammeverk, som omfatter en eller flere uavhengige mekanismer, alt etter hva som er hensiktsmessig, for å fremme, verne om og overvåke gjennomføringen av denne konvensjon. Partene skal, når de utpeker eller oppretter en slik mekanisme, ta hensyn til de prinsipper som ligger til grunn for status og oppgaver tillagt nasjonale institusjoner som arbeider med beskyttelse og fremme av menneskerettighetene.

3. Sivilsamfunnet, og særlig mennesker med ned- satt funksjonsevne og de organisasjoner som representerer dem, skal trekkes inn i overvåkningsprosessen og delta fullt ut i den (CRPD artikkel 33).

Nyheten og omfanget av artikkel 33 er gjenstand for bemerkelsesverdig ros. Mange hevder at inkludering av en norm som detaljerer nasjonale implementerings- og overvåkningsstrukturer er enestående i en menneskerettsavtale. Den innfører et strukturelt skifte i folkeretten ved å skape oppførselsplikter. Det endelige målet er å hjelpe til med å endre måten statene implementerer menneskerettsavtaler på.

CRPD forklarer, på lik linje med andre konvensjoner, hvordan menneskerettigheter kan bli en realitet for funksjonshemmede. For å sikre dette er det flere ting statene må gjøre for å overholde menneskerettighetene. For det første må de se til at rettigheter er inkludert på lik linje for alle grupper i alt av politikk og regelverk, og de må sørge for tiltak og tilrettelegging som sikrer likebehandling i praksis for alle grupper. Som Skarstad (2019, 31) skriver, er ikke en konvensjon i seg selv en mirakelkur for å få bukt med brudd på menneskerettighetene, men den er et svært viktig verktøy. En konvensjon avhenger imidlertid av hvorvidt den forstås, brukes og følges opp.

7.0 Case 4: Nasjonale lovverk og regjeringens handlingsplan: ideen om universell utforming blir en del av planen og nye tenkemåter

7.1 Begrepet universell utforming

Konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne definerer universell utforming som:

''Utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming''.

Regjeringens handlingsplan støtter seg til denne definisjonen, og jeg legger derfor denne definisjonen til grunn for videre skriving.

Prinsippet for universell utforming er et uttrykk for ønske om likestilling ved at man utformer tjenester, varer og omgivelser på en måte som gjør at alle kan benytte seg av det, i så stor utstrekning som mulig. Likestilling innebærer at man uten å måtte henvises til spesielløsninger og særtiltak, skal kunne ta del i alle samfunnsområder. Prinsippet nødvendiggjør en helhetstenkning med henhold til utforming av samfunnet, og de sosiale sammenhenger ulike fasiliteter som transport, bygg etc. inngår i. Man ser så vel i Norge som i Europa og andre deler av verden en voksende erkjennelse av dette (Barne- og likestillingsdepartementet 2016).

Regjeringens visjon er et samfunn der alle kan delta. De mener et viktig virkemiddel for å oppnå dette blant annet er god tilgjengelighet og omgivelser som er trygge og praktiske å bruke. Universell utforming er en samfunns kvalitet med særlig betydning for personer med funksjonsnedsettelse. Et av målene regjeringen mener er særlig viktig, er at samfunnet skal ha plass til alle uavhengig av funksjonsnedsettelse. Likeverd omfatter også like muligheter til utdanning, arbeid og sosialt liv. For å oppnå dette trenger man skoler, arbeidsplasser, transportmidler, uteområder og tekniske løsninger som flest mulig kan benytte seg av (Barne- og likestillingsdepartementet 2016).

7.2 Likestillings- og diskrimineringsloven:

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av (...) funksjonsnedsettelse.

Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.

Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapte funksjonshemmede barrierer, og hindre at nye skapes. (Likestillingsloven, § 1, 2017).

Går man nærmere inn på hva formålet egentlig sier kan man tenke seg at i det å "fremme likestilling" ligger en mening om at loven skal bidra til å øke bevisstheten rundt diskriminerende barrierer og praksiser, samt påvirke holdninger i en positiv retning. I utsagnet "likeverd" ligger det at enhver skal respekteres for den man er uavhengig av forskjeller, og tross de ulikheter som måtte være, skal man ha "like muligheter og like rettigheter". Med andre ord lik rett til bolig, arbeid, utdanning, varer, tjenester mv. Her brukes også et viktig uttrykk, nemlig "samfunnsskapte funksjonshemmede barrierer". I dette ligger det en anerkjennelse om at mennesker i utgangspunktet ikke er funksjonshemmet, men at det er samfunnets oppbygging og utforming som er problemet, og som skaper en funksjonshemming for den enkelte.

Diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene er forbudt.

Forbudet omfatter diskriminering på grunn av eksisterende, antatte, tidligere eller fremtidige forhold som nevnt i første ledd.

Forbudet gjelder også hvis en person blir diskriminert på grunn av sin tilknytning til en annen person, og diskrimineringen skjer på grunn av forhold som nevnt i første ledd.

Med diskriminering menes direkte eller indirekte forskjellsbehandling etter §§ 7 og 8 som ikke er lovlig etter §§ 9, 10 eller 11. (Likestillingsloven, § 6, 2017).

''Diskriminering'' tolkes som en lovstridig forskjellsbehandling. Med funksjonsnedsettelse i denne loven menes skade eller tap av en kroppsdel, eller i noe av kroppens funksjoner, kognitiv- eller intellektuell nedsatt funksjon, eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte-eller lungesykdommer. Psykiske lidelser som depresjon eller lignende omfattes på lik linje, jf. Prop. 81 pkt. 30 s. 313. Årsaken til funksjonsnedsettelsen er heller ikke av betydning. Loven skiller mellom diskriminering som er direkte eller indirekte. Samtidig bruker lovteksten harde ord når den sier at noe er ''forbudt''. Strekker man dette vil det i teorien si at det er ulovlig å diskriminere på bakgrunn av noen av de overnevnte punktene, som eksempelvis funksjonsnedsettelse, og når noe ulovlig er gjort, kan man heller ikke utelukke at det vil medføre konsekvenser.

Med direkte forskjellsbehandling menes at en person behandles dårligere enn andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon, på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd. (Likestillingsloven, § 7, 2017).

Bestemmelsen ''behandles'' mener nok å fange opp både handlinger og unnlattelse av handlinger, men ytringer vil tenkes å kunne falle utenfor. Med ''dårligere enn andre'' kan man tenke seg at det menes en forskjellsbehandling som fører til ulempe eller skade for den som blir forskjellsbehandlet, og at dette medfører et tap sammenlignet med andre i tilsvarende situasjon.

Med indirekte forskjellsbehandling menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som ville stille personer dårligere enn andre, på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd. (Likestillingsloven, § 8, 2017).

Noe ''indirekte'' kjennetegnes ofte ved en nøytral handling i den forstand at den ikke er direkte knyttet til eller motivert av de forholdene som eksempelvis nevnes i § 6 første ledd. Her kan det tenkes at man søker å ivareta noen legitime hensyn, men ender opp med å ramme noen, eksempelvis hvor en blind person i praksis utestenges fordi det er forbud mot hunder.

Forskjellsbehandling er ikke i strid med forbudet i § 6 når den har et saklig formål, er nødvendig for å oppnå formålet og ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles. (Likestillingsloven, § 9, 2017).

I Ot.prp. nr. 7 (2000-2001) pkt. 16.1 s. 112 presiseres det at forskjellsbehandlingen skal bygge på ``reelle behov og en konkret vurdering av eventuelle ulemper, kostnader mv. som likebehandling vil innebære. ``Uttrykket ``saklig formål`` bør veies grundig, og bør i første rekke vurderes opp mot om begrunnelsen er konkret vurdert og sann. Med uttrykket ``nødvendig`` kan det tenkes at det må ligge et behov for forskjellsbehandlingen som bakgrunn. Uttrykket ``uforholdsmessig inngripende`` kan virke noe ullent, men tanken eller meningen bak kan være at det må foretas en konkret avveining mellom tenkte mål og konsekvensene for den som blir forskjellsbehandlet. Det avgjørende vil altså være om funksjonsnedsettelsen brukes som grunnlag for å behandle mennesker dårligere enn andre.

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.

Plikten gjelder ikke utforming eller tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for virksomheten. Ved vurderingen skal det særlig legges vekt på

- a) effekten av å fjerne barrierer for personer med funksjonsnedsettelse*
- b) om virksomhetens alminnelige funksjoner er av offentlig art*
- c) kostnadene ved tilretteleggingen*
- d) virksomhetens ressurser*
- e) sikkerhetshensyn*
- f) vernehensyn.*

Plikten etter første ledd anses som oppfylt dersom virksomheten oppfyller krav til universell utforming i lov eller forskrift. (Likestillingsloven, § 17, 2017).

Offentlige virksomheter rettet mot allmenheten er offentlige kontorer der publikum kan henvende seg, idrettsanlegg, offentlig transport og kulturbygg. Private virksomheter rettet mot allmennheten er blant annet butikker, tjenestetilbydere og informasjons- og servicekontorer. Virksomheter som ikke retter seg mot enhver kan være eksempelvis

borettslag, jf. Prop. 81 pkt. 30 s. 323. Her ser man i midler tid et viktig uttrykk "har plikt til universell utforming" som har vokst betydelig siden Verdenserklæringen som nøyer seg med uttrykket "en felles forståelse". Etter plikt til universell utforming spesifiseres det videre at dette gjelder for "virksomhetens alminnelige funksjoner" med andre ord er kontorer og personalrom som bare er tilgjengelig for virksomhetens ansatte ikke omfattet av § 17. Med uttrykket "hovedløsningen i de fysiske forholdene" i andre ledd kan tanken bak være at man legger til rette for at det opprinnelige skal være universelt utformet fra start til ende, og ikke virke som en særløsning for personer med nedsatt funksjonsevne. Utformingen av bybanen i Bergen kan tjene som et godt eksempel for dette. Videre kan det tenkes at "de fysiske forholdene" linker til forhold som er bearbeidet og omformet av mennesker, og ikke naturskapte hindringer. Ved "alminnelige funksjoner" kan man tenke seg en mening om et krav til en løsning for flest mulig.

Offentlige virksomheter skal arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innen virksomheten. Det samme gjelder for private virksomheter rettet mot allmennheten. (Likestillingsloven, § 19, 2017).

Her legges det opp til at offentlige og private virksomheter blant annet skal arbeide for å fremme universell utforming. Offentlige virksomheter omfatter både arbeidsplasser, skoler, helsetjenester og barnehager med videre, derfor vil det være viktig å tilrettelegge for universell utforming slik at flest mulig kan benytte seg av de menneskerettighetene de er gitt gjennom både Verdenserklæringen og CRPD. Et overordnet mål må ligge i at felles tilbud skal kunne være tilgjengelig for flest mulig. Dette understrekes også litt ved ordlyden "målrettet" det vil si at det må være en plan for hvordan dette tenkes gjennomført, og hvordan man skal kunne jobbe mot et felles mål som da er tilgjengelighet for alle.

7.3 Regjeringens handlingsplan for universell utforming

Et samfunn hvor alle får mulighet til å bidra er av stor betydning. Som det poengteres i innledningen til handlingsplanen (2015-2019) er den sosiale og økonomiske bærekraften avhengig av at flest mulig får god kompetanse, kommer i arbeid og kan leve aktive og selvstendige liv. Dette gjelder blant annet for personer med funksjonsnedsettelse. Undersøkelser har vist at universell utforming bidrar til en god samfunnsøkonomi, og at statlige initiativ er nødvendig for utviklingen.

Norge ratifiserte i 2013 FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne og i 2015 leverte de sin første rapport om status i Norge. Tilgjengelighet og universell utforming er punkter for oppfølging i konvensjonen, og tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne er også delmål i FN's bærekraftsmål for 2030. I tillegg følger Norge opp krav om universell utforming og tilgjengelighet i EU, Europarådet og Nordisk ministerråd (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2016).

For å sikre alle lik tilgang til utdanning, arbeid og et aktivt sosialt liv er det også viktig å sørge for tilgjengelighet til bygninger, transport, uteområder og digital kommunikasjon. Universell utforming har ført til at nye bygninger, nye uteområder, ny infrastruktur og nyanskaffelser av transportmidler er mer tilgjengelig for alle (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2016).

Som det påpekes i handlingsplanen for universell utforming (2015-2019) er videreføring og oppfølging viktig for fremdriften av et universelt utformet samfunn. Indikatorer og måltall viser at det er en liten, men jevn fremgang på de fleste områder. For eksempel viser registreringer fra statens kartverk at det per 2015 bare var 3% (10 stk.) av norske jernbanestasjoner som var universelt utformet, og 30% (103 stk.) av norske jernbanestasjoner som var tilgjengelige (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2016).

Dette illustrerer at det kan ta tid å oppgradere eksisterende stasjoner og anlegg, og at disse oppgavene må løses over tid, med jevn og systematisk innsats på de ulike sektorene. Nasjonal transportplan er blant annet viktig for det løpende arbeidet med universell utforming på samferdselssektoren. Nærmiljøatsingen til Miljødirektoratet og Programmet for bærekraftig byutvikling og områdesatsing i byer inkluderer universell utforming av friluftsområder, uteområder og infrastruktur (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2016).

Universell utforming bygger på de syv følgende prinsippene; like muligheter for bruk, fleksibel i bruk, enkel og intuitiv i bruk, forståelig informasjon, toleranse for feil, lav fysisk anstrengelse og størrelse og plass for tilgang og bruk. Disse prinsippene gjenspeiler tanken om menneskeverd ved at alle mennesker er født frie, og skal på bakgrunn av dette også ha samme rett til frihet (www.bufdir.no).

Regjeringens handlingsplan for universell utforming (2015-2019) lister opp en rekke ulike tiltak de ønsker å gjennomføre for å nå det overordnede målet om et universelt utformet samfunn innen 2025. Handlingsplanen tar for seg en rekke tiltak innenfor mange ulike samfunnsområder. Denne oppgaven har gjort et utvalg av to områder; transport, samt bygg og anlegg. De ulike tiltakene for perioden 2015-2019 på de to områdene blir gjengitt og redegjort for nedenfor.

Tiltak T1: Sammenhengende reisekjeder

Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen skal bidra til at reisekjeder blir universelt utformet. Dette arbeidet gjøres både innenfor den enkelte transportsektor og på tvers av transportsektorer og forvaltningsnivå, gjennom eksempelvis utvikling av knutepunkter. Koordineringsansvaret for universell utforming innen vegsektoren er Statens vegvesens ansvar, hele vegsektoren omfatter riksveg, fylkesveg og kommunal veg. Videre skal de arbeide for en bedre koordinering mellom de ulike aktørene, mellom ulike transportformer og på de ulike forvaltningsnivåene. Dette er blant annet viktig for å sikre sammenhengende reiser fra dør til dør. Statens vegvesen har også fått oppdrag fra Samferdselsdepartementet med å legge til rette for nasjonal reiseplanlegger som skal inneholde informasjon om egenskaper ved de ulike holdeplassene og knutepunktene. Dette er viktig for å kunne planlegge en sammenhengende reise. Gjennomføring: 2015-2019.

Tiltak T2: Kompetanse og forskning

Et økt satsningsområde er kompetanseheving og økt kunnskap om universell utforming. Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen skal, der dette kan gi hensiktsmessige resultater, bidra med kunnskap om gode løsninger til fylkeskommuner og kommuner og delta i kunnskapsutveksling. Ulike aktiviteter for å øke kompetansen om hva universell utforming innebærer, og et fortsatt arbeid med å kartlegge tilgjengelighetsnivå på de ulike knutepunktene og holdeplassene vil også gjennomføres av Statens vegvesen. Jernbaneverket vil også gjennomføre et undervisningsopplegg for de stasjonsdriftansvarlige om universell utforming, og videre vedlikeholde sin oversikt over tilgjengelighetsnivå på stasjonene. Gjennomføring: Løpende.

Tiltak T3: Drift av infrastruktur og utbedring av mindre hindringer

Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen skal ha rutiner som ivaretar universell utforming i drift av infrastruktur. Dette innebærer blant annet en god vinterdrift, god

kontrastmarkering, godt lys, frie gangveier, fungerende heiser, vedlikehold av ledelinjer og universelt utformet alarmsystemer. Videre skal de prioritere kostnadseffektive tiltak for utbedring av mindre hindringer som gir bedre tilgjengelighet i perioden. Dette kan eksempelvis være kontrastmarkering, godt lys med mer. Samtidig bør Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen, der dette er hensiktsmessig, arbeide for standardiserte løsninger på tvers av de ulike enheter og forvaltningsnivå innen drift og utbedring av mindre hindringer, samt sikre at informasjon om gode løsninger er lett tilgjengelig for offentlige og private virksomheter. Gjennomføring: Løpende.

Tiltak T4: Planlegging og gjennomføring av prosjekter

Universell utforming skal være en integrert del av alle planer for vesentlig oppgradering og bygging av infrastruktur som planlegges og bygges i Avinors, Jernbaneverkets og Statens vegvesens regi. De tre overnevnte skal også ha rutiner for gjennomgang av universell utforming i prosjekter under planlegging og for ferdige anlegg. I utbyggingsprosjekter med publikumsareal er Funksjonshemmedes organisasjoner høringsinstanser. Invitasjon til deltakelse skal sendes organisasjonene både på lokalt og sentralt nivå. Etter hvert gjennomført større prosjekt skal Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen gjennomføre en evaluering med organisasjonene om prosess og andre tilgrensende tema.

I gjennomføringen av prosjekter skal de tre overnevnte sikre at leverandørene innehar tilstrekkelig kompetanse om universell utforming for å gjennomføre de planlagte løsningene. Dialoger underveis med leverandørene skal også sikres, slik at hensynet til universell utforming ivaretas på en best mulig måte. Under gjennomføringen av de ulike prosjektene skal de også sørge for at fremkommelighet, tilgjengelighet og sikkerhet for fotgjengere ivaretas. Samtidig bør de, der dette er hensiktsmessig, arbeide for standardisering av løsninger på tvers av enheter og forvaltningsnivå. Samt sikre at informasjon om gode løsninger er lett tilgjengelig for offentlige og private virksomheter. Gjennomføring: Løpende.

Tiltak T5: Kjøp av transporttjenester

Staten skal ved kjøp av transporttjenester arbeide for å sikre at universell utforming ivaretas. Statens kjøp av transporttjenester omfatter blant annet fergetjenester på riksveg, kystruten Bergen-Kirkenes, togreiser og flyreiser på kortbanenettet. Dette inkluderer oppfølging av blant annet ombordstigningsløsninger, kundeinformasjon og salgsløsninger, toalett med videre. Gjennomføring: Løpende.

Tiltak T6: IKT, informasjon og kundetjenester

Informasjon på stasjoner, knutepunkter, holdeplasser, informasjon på internett, mobiltelefoner og ulike personlige digitale plattformer, samt kundetjenester skal tilstrebes å være universelt utformet og tilfredsstillende de gjeldende lovkrav. Avinor, Jernbaneverket og Statens vegvesen skal etterstrebe og tilfredsstillende kravene til universell utforming innen disse områdene.

Stasjoner, knutepunkter og holdeplasser skal ha en logisk og lesbar skilting og ledelinjer. Informasjon på stasjoner, knutepunkter og holdeplasser skal være universelt utformet. All relevant informasjon, også informasjon om avvik, skal så langt som mulig gis både muntlig og via skjerm. Tjenester på digitale plattformer og kundetjenester skal også være universelt utformet. Dette stiller blant annet et krav til mulighet for skriftlige henvendelser til kundesenter, bruk av teleslynge ved skranke med mer. Gjennomføring: Løpende.

Tiltak T7: Nettverk universell utforming for regional og kommunal transport

Det opprettes et nettverk som består av fylkeskommuner, storkommuner, statlige samferdselssetater, offentlige og private kollektivoperatører og brukerorganisasjoner.

Formålet med dette nettverket skal være å bidra til at den lokale og regionale kollektivtrafikken blir universelt utformet. Nettverket administreres av

Deltasenteret/Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet. Gjennomføring: 2015-2019.

Tiltak BA1: Ny handlingsplan for universell utforming i statsbygg

Det er en målsetning at Statsbyggs arbeids- og publikumsbygg (med unntak av fengsler) skal være universelt utformet innen 2025. Statsbygg vil utarbeide en ny handlingsplan for dette arbeidet for perioden 2016-2020.

Tiltak BA2: Forskrift om tekniske krav til byggverk

Forskriften bidrar til å sikre at tiltak planlegges, prosjekteres og utføres ut fra hensyn til god visuell kvalitet, universell utforming og slik at tiltaket oppfyller tekniske krav til helse, miljø, sikkerhet og energi. Universell utforming er et gjennomgående krav i forskriften. Det stilles krav om universell utforming av nye publikumsrettede bygg og arbeidsplasser, anlegg og uteområder. Det stilles også tilgjengelighetskrav til boliger.

Tiltak BA3: Husbankens grunnlån

Husbankens grunnlån skal bidra til å fremme viktige boligkvaliteter som miljø og tilgjengelighet / universell utforming ved utbedring av eksisterende boliger og bygging av nye boliger.

Tiltak BA4: Tilskudd til tilpasning av bolig

Tilskuddet går blant annet til tilstandsvurdering av borettslag, sameier og lignende, og til prosjektering og installering av heis i eksisterende boligbygg. Husbanken forvalter denne ordningen. Tilskuddet skal også bidra til å øke tilgjengeligheten i eksisterende boliger og bygg.

Tiltak BA5: Husbankens tilskudd til heis og tilstandsvurdering

Tilskudd til tilpasning av bolig skal blant annet bidra til at personer med spesielle behov får tilpasset boligen til sine behov. Tilskuddet forvaltes av Husbanken, og blir i hovedsak fordelt via kommunene. Tilskuddet blir også gitt etter økonomisk behovsprøving.

Tiltak BA6: Kompetansetilskudd til bærekraftig bolig- og byggkvalitet

Tilskuddet skal blant annet bidra til flere miljø- og energivennlige og universelt utformede bygg, boliger og uteområder. Tilskuddet forvaltes av Husbanken, og skal gå til kompetanse- og kunnskapsutvikling, formidling og forsøksprosjekter om energibruk og miljø- og klimavennlige løsninger, universell utforming, tilgjengelighet og brukbarhet i bygg, boliger og uteområder, og bærekraftig byggeskikk. Tilskuddet gis eksempelvis til interesseorganisasjoner, kommuner, stiftelser og forskningsinstitusjoner.

Tiltak BA7: Investeringsstilskudd til heldøgns omsorgsplasser

Husbankens investeringstilskudd til heldøgns omsorgsboliger skal virke stimulerende for kommunene til både å fornye og øke tilbudet av sykehjemsplasser og omsorgsboliger for personer som har behov for heldøgns helse- og omsorgstjenester uavhengig av beboerens diagnose, alder eller funksjonsnedsettelse. Plassene som mottar et slikt tilskudd skal blant annet være universelt utformet og tilrettelagt for personer med kognitiv svikt og demens, samt være tilrettelagt for tilkobling og montering av elektroniske hjelpemidler, kommunikasjons- og varslingssystem og annen velferdsteknologi.

Tiltak BA8: Informasjon om universell utforming

Husbanken og Direktoratet for byggkvalitet har informasjon, veiledningsstoff og verktøy om universell utforming og tilgjengelighet i bygninger, boliger og uteområder på sine nettsider.

Tiltak BA9: Statens byggeskikkpris

Prisen er en hederspris for bygninger, og tilhørende anlegg, som gjennom utførelse, materialbruk og samspill med sted og miljø bidrar til å heve, fornye og utvikle den allmenne byggeskikken. Kvalifiserte kandidater til prisen skal ha god arkitektonisk utforming og skal oppfylle ulike sentrale kvaliteter innenfor miljø og universell utforming. Prisen deles ut hvert år, og kommunal- og moderniseringsdepartementet oppnevner juryen.

8.0 Drøftelse og aktualitet

Tidligere i oppgaven stilte jeg spørsmålet om Finnemore og Sikkink sin teori om normers livssyklus og normentreprenører gir mening for historien om utvikling av universelle rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne? Dette skal jeg forsøke å diskutere her.

Er det noen sammenheng mellom de fire casene, og i tilfelle hvilke sammenhenger er det? Valget av caser kan kanskje virke noe tilfeldig, og det er ikke nødvendigvis man greier å se en sammenheng mellom de heller. Det er forholdsvis langt ifra case 1 og case 4, og spranget mellom universelle rettigheter og til norsk byplanlegging, kan virke veldig langt og tilfeldig. Men knytter man de fire casene i denne studien sammen, kan man se at de tilsammen forteller en historie. Denne historien bidrar til å peke på ulike sammenhenger som man i dagliglivet ellers ikke tenker så mye på eller over.

Man kan dele denne utviklingen inn i tre faser ved å benytte seg av en modell utviklet av Eide (1978). Den første fasen starter med en idé om en endring, på menneskerettighetenes områder skjedde dette spesielt etter 2. verdenskrig og de grusomme handlingene som ble begått der. Normentreprenører arbeider for å endre de sosiale normene, som i sin tur leder frem til en idealisering av disse nye ideene. Menneskerettighetene utvikler seg etter hvert til en "universell" målsetting, og man er da inne i en fase som på juridisk kalles for de lege ferenda, som i hovedsak er latin og betyr "hva retten burde være". Dette ledet så til Verdenserklæringen om menneskerettigheter (1948), som følge av en rekke politiske krav og etiske bud. I forhold til teorien til Finnemore og Sikkink (1998) om normers livssyklus befinner man seg her i første fase, normens fremvekst.

I den andre fasen går ideen over til å bli en norm. Fokuset går over til positivisering, og man oppnår en internasjonal anerkjennelse av normen(e). Normen når gjerne tippepunktet i denne fasen, og hvis normen tipper, går den også over til å gjelde de lege lata (etter gjeldende rett). På menneskerettighetsområdet gjelder dette gjerne konvensjoner, som i sin tur skaper rettigheter og statlige forpliktelser. I normers livssyklus har normen på dette punktet oppnådd en normkaskade.

I den tredje og siste fasen har ideen utviklet seg til en norm, som igjen blir til virkelighet. Fokuset skifter her til realisering av konvensjoner på menneskerettighetsområdet. Man iverksetter nasjonale gjennomføringer, og menneskerettighetene er dermed et faktum. I denne fasen begynner man å se på om konvensjonen samsvarer med det nasjonale regelverket, eller om det utgjør svikt eller brudd med konvensjonen. Neste steg går dermed ut på harmonisering, respekt og sikring av de nye rettighetene. Her handler det også om rettsmidler og sanksjoner som virkemiddel. I normers livssyklus har normen her nådd den siste fasen internalisering.

Som man ser kan begrepet om normentreprenører og teorien om normers livssyklus hjelpe oss til å forstå utviklingsprosessen av menneskerettighetene. Det kan derfor antas at denne teorien blant annet bidrar til å belyse hvordan menneskerettigheter har blitt til gjennom jussen. Verdenserklæringen om menneskerettigheter representerte på mange måter et kvantesprang. Gjennom erklæringen hadde man en spesiell idé om at alle mennesker er født like, jf. artikkel 1 og at alle har lik verdi, jf. artikkel 2. Her linkes det mellom linjene at vi som mennesker har universelle rettigheter, menneskerettighetene er med andre ord universelle. Ser man generelt på dette er det en utvikling som gir mening når man snakker om menneskerettigheter på et generelt nivå. Likevel ser man at kampen for universelle rettigheter har krevd mer for noen grupper mennesker gjennom historien. Dette gjelder blant annet for mennesker med nedsatt funksjonsevne, som er en gruppe med spesielle behov. De generelle menneskerettighetene skulle være til støtte for de funksjonshemmede, men på tross av dette belyser case 1 at dette ikke har vært tilstrekkelig, og man hadde behov for endringer.

Disse endringene kommer ikke av seg selv, og som man ser i case 2 så har det vært en kamp for rettigheter, for å få sine behov ivaretatt. Gjennom å studere de ulike endringene for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne gjennom historien, lærer man blant annet å diskutere dette på mer presise måter. Case 2 har vært spesielt viktig for det såkalte tippepunktet, som i utgangspunktet bare startet som en generell idé. Gjennom case 2 belyses denne kampen, og det gir mening å snakke om de funksjonshemmedes representanter som normentreprenører, og som har ledet frem til et paradigmeskifte for funksjonshemmedes menneskerettigheter. Case 2 og 3 knytter seg opp mot hverandre. Hvor blant annet konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne er et resultat av den kampen som vises gjennom case 2, som også viser at det har oppstått

en normkonformitet rundt disse rettighetene knyttet til funksjonshemming i samfunnet. CRPD legger også grunnlaget for universell utforming, og poengterer nettopp viktigheten rundt en universell utforming av samfunnet. Og her kommer aktualiteten til case 4 inn, fordi hele ideen om universelle rettigheter gir ikke noe mening om det ikke blir en bedre lovgivning og disse rettighetene ikke blir gjort tilgjengelig for alle gjennom et universelt utformet samfunn. Dermed har universell utforming blitt en idé som omgir oss, og det er noe som er aktuelt for oss.

Normsykluser og normendringer, bidrar til en måte å studere denne utviklingen på. Men bygger denne utviklingen ene og alene på en syklus av normendringer eller er det heller bedre å snakke om endrede tenkemåter? Diskurs tenkning, dreier seg om tenkemåter. En implikasjon av dette er muligheten for at det ikke bare er en syklus av normer og aktører, men at det kanskje også er viktig å fokusere på utviklingen av meninger.

Som Neumann (2001) fremhever må man studere mening der den oppstår, nemlig i språket selv. I de fleste dokumenter ligger det mening. Gjennom analysen av utvalgte artikler i konvensjonen ser man litt mer hva som faktisk sies, meninger med begrepene og historien bak. Når man leser konvensjonen i sin helhet kan man se at det er mange ord, uttrykk og begreper som brukes gjennomgående i hele konvensjonen som eksempelvis full inkludering, på lik linje med andre, tilgjengelighet og tilgang. I denne oppgaven kan man kalle det nøkkelord. Fordi det er nettopp disse nøkkelordene som er med på å sette standarden rundt begrepene universelle rettigheter og universell utforming. Jeg skal forsøke å forklare hvorfor.

Det kan noen ganger være litt vanskelig å skille mellom begrepet adgang og tilgang. Ordbøker sidestiller ofte disse to ordene som synonymer, eller de forklares på en slik måte at de betyr det samme. Det er likevel slik i mange sammenhenger at disse ordene ikke kan eller bør brukes om hverandre, fordi betydningen blir annerledes. Det er for eksempel en vesentlig forskjell på å ikke ha adgang på høgskolen og på det å ikke ha tilgang til høgskolen. Har man ikke adgang betyr det at man ikke har tillatelse til å gå inn. Adgang benyttes ofte i sammenhenger hvor man har enten lov eller ikke lov til å komme inn på et gitt område. Har man ikke tilgang til et område, betyr det derimot at man ikke har noen mulighet til å komme seg inn. Det kan for eksempel være trapper som gjør det umulig for en i rullestol å komme seg inn eller at dørene er for smale. Dette henger igjen tett sammen med begrepene "full inkludering" og "på lik linje med andre". Har man ikke tilgang til

de tjenestene som man etter konvensjonen har rett på, kan man ikke benytte seg av de på lik linje med den øvrige befolkningen, og kan man ikke benytte seg av de tilbud man ønsker er det heller ikke full inkludering.

Dermed er det å sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne tilgang til de ulike rettighetene man er gitt gjennom denne konvensjonen hele grunnpilaren. Her kommer kravet til universell utforming i byggeprosjekter inn som en særdeles viktig rolle for å kunne gjennomføre de garantier og rettigheter som er gitt til personer med nedsatt funksjonsevne gjennom konvensjonen. Selv om dette eksplisitt ikke nevnes ordrett i konvensjonen, ligger det mye i nettopp det med å sikre tilgang. Bygges ikke boliger, offentlig transport, arbeidsplasser, sykehus, skoler, kinosaler, kjøpesentre mv. på en måte som er universelt utformet og sikrer tilgang for alle, kan man heller ikke benytte seg av de tilbudene som tilbys i disse bygningene. Dermed får man ikke benytte seg av tilbud på lik linje med andre, man opplever heller ekskludering i stede for inkludering. Tilgang og tilgjengelighet er derfor to av de viktigste nøkkelordene som nevnes i konvensjonen. Uten det ene, har man ikke det andre.

Et av problemene som kommer frem i analysen av casene er at det oppgjennom tiden har vært en stigmatisering blant mennesker med nedsatt funksjonsevne, og det ligger mye meninger rundt det. Skal man få tak i disse meningene må man altså se på utsagn. Som nevnt tidligere handler ikke det teoretiske perspektivet så mye om makt, og derfor trenger man også en diskursanalytisk tilnærming for å studere utsagn og meninger mer systematisk. Som Foucault (1970/1999) fremhever dreier blant annet diskurs seg om at tenkemåter handler om makt. I de ulike casene kan man se at ulike begreper om funksjonshemmede ikke er nøytrale, men tvert om ladede. Som man lærte på ungdomsskolen kan man som avsender av en ytring velge ord som gir mottakeren et positivt, negativt eller nøytralt inntrykk av begrepene man velger å benytte seg av.

Noen ord vinner slagkraft i samfunnet, og de ordene som gjør det vil bli forsøkt benyttet av flest mulig der det er mulig, uavhengig av avstanden til den reelle meningen av ordet. Diskriminering er et av ordene som har blitt flittig brukt i samfunnet de siste tiårene. Poenget er snarere at i ord er det makt, og ikke rent lite heller. Man kaller dette gjerne for definisjonsmakt, og den som innehar definisjonsmakt leverer også premissene for hvordan man skal definere ulike begreper. Når noen fratras retten til å definere sin egen verden eller

situasjon, fratas man også kontroll over situasjonen. Et eksempel som kan belyse dette er ``Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons`` som ble vedtatt i 1971, som nevnes i analysen. I prinsippet var ``mentally retarded`` et nøytralt begrep som beskrev en diagnose, men noen begynte etter hvert å benytte dette ordet som negativt ladet i den forstand at det ble benyttet som et skjellsord. De hadde definisjonsmakt. Dermed ble ``mentally retarded`` et negativt ladet ord for alle som hadde denne diagnosen, og man måtte etter hvert gå bort fra bruken av dette begrepet. I dag benytter man istedenfor ``intellectual disability`` som begrep for å beskrive denne diagnosen. Her ser man også viktigheten av CRPD.

CRPD artikkel 1 fastsetter eksempelvis en tolkning av hvordan begrepet funksjonshemming skal forstås ved å si at ``mennesker med nedsatt funksjonsevne er blant annet mennesker med langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk funksjonsnedsettelse som i møte med ulike barrierer kan hindre dem i å delta fullt ut og på en effektiv måte i samfunnet, på lik linje med andre``. Artikkelen trekker ikke noen klarere grense en dette for hvem som anses som funksjonshemmet, men legger opp til at hvem som er funksjonshemmet i stor grad beror på hvordan samfunnet er utformet. Utfra dette kan man tolke det som at funksjonshemming ikke er avhengig av hvem, men av hvordan. I dette utsagnet ligger det også en mening om at alle i teorien kan bli funksjonshemmet. Det vil si at forståelsen man legger i begrepet funksjonshemming også utgjør en mening om hvordan man mener samfunnet bør utformes i praksis. Som følge av at personer med nedsatt funksjonsevne møter ulike barrierer på grunn av utformingen av selve samfunnet, er det samfunnet som skaper funksjonshemming, og det er i utgangspunktet ikke noe man defineres som. Dermed flyttes også fokuset over på endringer i samfunnet, og ikke på den enkelte med nedsatt funksjonsevne. Derfor er også dette en artikkel med svært stor betydning.

Denne forståelsen ser man også igjen i likestilling- og diskrimineringslovens § 1 ``(..) Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapt funksjonshemmede barrierer, og hindre at nye skapes``. Videreføring og oppfølging er viktig for fremdriften av et universelt utformet samfunn, og dette poengteres også i regjeringens handlingsplan for universell utforming (2015-2019). Blant annet påpekes det at ``Universell utforming er en samfunnskvalitet med særlig betydning for personer med funksjonsnedsettelse. Et av målene regjeringen mener er særlig viktig, er at

samfunnet skal ha plass til alle uavhengig av funksjonsnedsettelse'' og videre at '' prinsippet nødvendiggjør en helhetstenkning med henhold til utforming av samfunnet, og de sosiale sammenhenger ulike fasiliteter som transport, bygg etc. inngår i''. De overnevnte eksemplene tjener som gode eksempler på hva definisjonsmakt faktisk innebærer. Dette poenget kan man også se gjenspeile seg gjennom slagordet til de funksjonshemmedes organisasjoner som er ''nothing about us, without us''.

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet: hva er ideen bak konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne og hvordan har ideen om universelle rettigheter utviklet seg over tid fra Verdenserklæringen om menneskerettigheter og til i dag?

Utviklingen viser at ideen om universelle rettigheter har fått ny betydning og aktualitet over tid. Samtidig ser man en utvikling av ulike nye begreper som påvirker utformingen av samfunnet. Universell utforming illustrerer blant annet en ny tenkemåte som er et resultat av en lengre historisk kamp for like- og universelle rettigheter, for alle medlemmer av menneskeheten. Hypotesen min gikk ut på at uttrykket universell utforming som brukes i norske plandokumenter i dag kan forstås som et resultat av en lang historisk utvikling av ideen om universelle rettigheter, der det blant annet har vært en kamp for rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Gjennom de empiriske undersøkelsene kan man se at denne hypotesen mer eller mindre bekreftes gjennom de ulike casene. Samtidig reises det et nytt spørsmål på bakgrunn av dette, nemlig om denne historien handler om normentrepreneur og normsykluser, eller om det gir mer mening å si at denne historien handler om en utvikling av meninger rundt universelle rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Disse funnene tyder på at normentrepreneur i form av funksjonshemmedes organisasjoner og ulike aktører, har vært aktiv under prosessen som ledet frem til en egen konvensjon som sikrer rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Samtidig gir det mening å snakke om normsykluser i denne sammenheng, da man helt klart ser en prosess fra ideen om å sikre rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne på lik linje med andre oppstod, og frem til det ble en realitet i form av en internasjonal konvensjon og til et nasjonalt lovverk. På samme måte gir det også mening å se på historien som en diskursiv endring over tid, for selv om det kanskje starter med en normspredning, ligger det meninger i tekster, i utsagn og i diskurser.

9.0 Konklusjon

Denne studien tok sikte på å klargjøre hva menneskerettigheter er, og hvordan menneskerettighetene for personer med nedsatt funksjonsevne har utviklet seg gjennom tidene, blant annet ved å studere hvordan bestemte normer spres ut, og hvordan det kan bidra til politisk og konstitusjonell endring. Disse endringene startet allerede lenge før 2. verdenskrig, men det oppstod en akselerasjonsprosess når det kommer til menneskerettigheter rett etter krigen. Det starter med Verdenserklæringen for menneskerettigheter i 1948, men denne erklæringen gidde ingen plikt for statene. Den har likevel spilt en betydelig rolle for utviklingen av menneskerettigheter, og er fortsatt aktuell den dag i dag. Verdenserklæringen ble blant annet fulgt opp av de to konvensjonene om sivile og politiske rettigheter, og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter i 1976. Disse sørget for en plikt for partene til å sikre de rettigheter som ble gitt gjennom disse konvensjonene, men på tross av dette ble mennesker med nedsatt funksjonsevne fortsatt ekskludert fra mange viktige områder i samfunnet, som helse, utdanning og arbeid. Dermed startet en egen kamp for disse rettighetene.

Denne oppgaven har gitt en dypere innsikt i hvordan rettighetene for mennesker med nedsatt funksjonsevne har vokst frem og blitt til et grunnleggende prinsipp i samfunnet. Gjennom å studere begrepet universell utforming har det gitt meg et helt nytt syn på byutvikling og viktigheten av dette. Jeg har i oppgaven vist at det er gode grunner for å se begrepet "universell utforming" i lys av en lengre historie om ideen og universelle rettigheter og hvordan berørte grupper har kjempet for nye og mer relevante lover for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det har vært nye lover og plandokumenter på både på internasjonalt og nasjonalt nivå.

Gjennom teorien om normentreprenører og normsykluser kan man se hvordan endring skapes gjennom ulike sosiale prosesser. Det legges her særlig vekt på samspillet mellom ideer, normer og virkelighet. Teorien om normenes livssyklus viser en utvikling fra det abstrakte til det juridiske. Generelt kan man si at det historisk sett har vært mye stigma rundt funksjonshemming, og gjennom denne studien har man blant annet sett at det ligger meninger i tekster og i utsagn. Disse meningene må spores gjennom språket, hvor mening blir til. Som Neumann (2001) påpeker er virkeligheten de representasjonene man finner i en gitt diskurs, og resonans beskriver hvordan subjekter handler i henhold til de

representasjoner, verdier og institusjoner som foreligger. Totalt sett styrker denne studien ideen om at det er vel så viktig å fokusere på utviklingen av ulike meninger og tankemåter. Dette viser en kompleks historie, som har ledet frem til viktige endringer i samfunnet og som sikrer rettighetene til en gruppe på en mye grundigere måte. Det meste tyder på at de universelle rettighetene har utviklet seg over tid, både som normsyklus og gjennom nye og mer fullstendige tenkemåter. For å belyse dette på en så god måte som mulig, vil det nok være mest hensiktsmessig å benytte seg av en kombinasjon av disse to tilnærmingene for å forstå hele utviklingen på et dypt nivå. Man kan på mange måter si at universell utforming på er universelle rettigheter satt ut i praksis, som følge av normendringer og nye tenkemåter, noe som etterlater lite til tilfeldighetene.

Et annet viktig poeng som kommer til syne i studien er at bak meninger, ligger det makt. Gjennom å studere ulike meninger i casene ser man betydningen av definisjonsmakt. Når noen gis makt til å definere hvordan ulike forhold eller meninger skal tolkes, skaper man definisjoner for sine versjoner av virkeligheten. Disse versjonene samsvarer ikke nødvendigvis med andre mennesker sin virkelighet.

Denne studien gjør det mulig for andre studenter å redegjøre for bakgrunnen til utviklingen og ideer rundt prosjekter som allerede er universelt utformet, slik som bybanen i Bergen. Det kan også være et fruktbart område for videre arbeid, ved å blant annet belyse hvordan begrepet universell utforming tolkes og utføres i praksis. Det er blant annet ulik interesse knyttet til nettopp det som omhandler rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Mennesker med nedsatt funksjonsevne, myndigheter og byggebransjen kan ha ulike syn og legge ulike tolkninger til grunn når det kommer til disse rettighetene.

Til tross for ulike begrensninger, legger studien absolutt til en forståelse av hvordan begrepet universell utforming har utviklet seg over tid, og viktigheten av at samfunnet utformes rundt dette prinsippet. Flere spørsmål gjenstår å svare på, blant annet om det er slik at universell utforming er den nye tenkemåten som gjør at denne historien om normentrepenører representerer en diskurs, og dermed en makt over tenkemåtene våre som gjør at vi er opptatt av dette. Fortsatt innsats er nødvendig for å sikre lik tilgjengelighet på alle samfunnsområder for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

10.0 Referanseliste

Litteratur:

Boli, John og George Thomas. 1998. INGOs and the Organization of World Culture. I *Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations Since 1875*, redigert av John Boli og George Thomas. Stanford, California: Stanford University Press.

Donnelly, Jack (2017): Human rights. In John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (Eds.): *The globalization of world politics. An introduction to international relations*. Seventh edition. Oxford, United Kingdom, New York: Oxford University Press, pp. 497–513.

Eide, Asbjørn. 1978. *Fattig, ufri og mishandlet: om det internasjonale menneskerettighetsvernet*. Oslo: Universitetsforlaget

Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

Finnemore, Martha og Kathryn Sikkink. 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*. 52, pp 887-917

Flyvbjerg, Bent. 2006. "Five Misunderstandings about Case-Study Research" *Qualitative Inquiry* Volum 12, nr 2, side 219-242

Foucault, Michel, og Espen Schaanning. 1999. *Diskursens orden: tiltredelsesforelesning* holdt ved Collège de France 2. desember 1970. Oslo: Spartacus.

Gerring, John 2004. *What Is a Case Study and What Is It Good for?* I *American Political Science Review* 98 (02), pp. 341–354. DOI: 10.1017/S0003055404001182.

Grønmo, Sigmund. 2004. *Samfunnsvitenskaplige Metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.

Høstmælingen, Njål. 2005. *Hva er menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget

Jacobsen, Dag Ingvar. 2015. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metod*. 3. utgave. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips. 2011. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Katzenstein, P. J., R.O. Keohane & S.D. Krasner. 1998. Preface: International Organization at it's golden anniversary. *International Organization*, 52(4), xv-xviii.
- Keck, Margaret og Kathryn Sikkink. 1998. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Kvale, Steinar. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. 2.utgave, 2.opplag. Oslo: Gyldendal Norske Forlag.
- Lord, Janet E. 2009. *Disability Rights and the Human Rights Mainstream. Reluctant Gate-Crashers?* In Clifford Bob (Ed.): *The International struggle for new human rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, pp. 84–94.
- Lorion, Sébastien. 2019. *A Model for National Human Rights Systems? New Governance and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. In *Nordic Journal of Human Rights* 37 (3), pp. 234-258. DOI: 10.1080/18918131.2019.1682221.
- Neumann, Iver B. 2001. *Mening, materialitet og makt – En innføring i diskursanalyse*. 4.Opplag Bergen: Fagbokforlaget
- Repstad, Pål. 2007. *Mellom nærhet og distanse – kvalitative metoder i samfunnsfag*. 4.utgave Oslo: Universitetsforlaget
- Schaanning, E. 1996. *Diskursens materialitet*. Del I: Foucault” i Arr. *Idéhistorisk Tidsskrift I*, 96, 2006-2007.
- Skarstad, Kjersti. 2019. *Funksjonshemmedes menneskerettigheter – Fra prinsipper til praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Slaatta, Tore. 1999. *Medier, makt og demokrati*, Makt- og demokratiutredningens rapportserie, ISSN 1501-3065, Rapport 6, ISBN 82-92028-06-4
- Tjora, Aksel. 2018. *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 3. utgave, 3. opplag Oslo: Gyldendal Norske Forlag.

Westersjø, Martin, Karl-Eirik Kval, Odd Gunnar Andreassen og Rune Henningsen. 2012. *Mangfold: Sosiologi og sosialantropologi*. Oslo: Cappelen damm

Yin, Robert K. 2014. *Case study research: Design and methods (applied social research methods)*. Thousand Oaks, CA: Sage publications.

Konvensjoner og erklæringer:

Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons

Proclaimed by General Assembly resolution 2856 (XXVI) of 20 December 1971.

Available online at

<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/res2856.pdf>

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2006)

Available online at

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf

Verdenserklæringen for Menneskerettigheter (1948)

Available online at

<https://www.fn.no/om-fn/avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

Lover og forarbeider:

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering av 16. Juni 2017 nr. 51

(Likestillingsloven)

Ot.prp. nr. 7 (2000-2001)

Prop. 81 L (2016-2017) Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)

Handlingsplaner og komiteer:

Barne- og likestillingsdepartementet: Regjeringens handlingsplan for universell utforming 2015-2019. Available online at

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b335313065f440f6bd7cc203a8e0ce2d/regjeringens-handlingsplan-for-universell-utforming-2015-2019-1.pdf>.

Komitéen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2019)

Available online at

<https://www.regjeringen.no/contentassets/26633b70910a44049dc065af217cb201/crpd-2019-avsluttende-bemerkninger-til-norges-forste-rapport-nor-09092019-finale.pdf>

Artikler og nettsider:

Amnesty International. 2018. Hva er menneskerettigheter?

Available online at

<https://amnesty.no/hva-er-menneskerettigheter>

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet: Hva er nedsatt funksjonsevne?

Available online at

https://bufdir.no/Nedsatt_funksjonsevne/Hva_er_nedsatt_funksjonsevne/Hva_er_nedsatt_funksjonsevne/

Deltasenteret og Statens råd for funksjonshemmede (2006) Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle. Oslo: Sosial- og Helsedirektoratet

FNs bærekraftsmål (2015-2030)

Available online at

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>

Opsabl, Torkel. 1981. *Idéen om menneskerettighetene*. Jussens venner 09-10 / 1981

(Volum 75) Available online at

https://www.idunn.no/jv/1981/09-10/iden_om_menneskerettighetene